

Громадська організація "Срібна Чайка"

Серія:

Збереження біорізноманіття в
Приморсько-степовому екокоридорі

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
З ЕКОЛОГІЧНО БЕЗПЕЧНОЇ ЗАГОТІВЛІ
(ВИКОШУВАННЯ) ОЧЕРЕТУ**

Київ
2007

Серія: Збереження біорізноманіття в Приморсько-степовому екокоридорі.

Методичні рекомендації з екологічно безпечної заготівлі (викошування) очерету. / Під ред. Я.І. Мовчана. — К.: Громадська організація "Срібна Чайка", 2007. — 56 с.

Це видання створене зі щирим бажанням полегшити працю як заготівельника очерету, так і чиновника, який допомагає першому зорієнтуватись у вимогах чинного законодавства. Ви не знайдете тут наполегливих закликів "берегти природу", але ця книжка стане вірним поводитирем серед різноманіття вимог і інструкцій, застереже від протиправних дій і зайвих витрат.

Видання буде корисним для державних службовців, працівників органів місцевого самоврядування, адміністрацій об'єктів природно-заповідного фонду, господарських і проектних організацій та громадян, що цікавляться правовими аспектами природокористування і очеретом, а також для натуралістів.

Biodiversity conservation of the Prymorsko-Stepovy ecocorridor.

The Procedure Recommendations on Environmentally Safe Harvesting (Through Cutting) of Common Reed/ Edited by Ya. Movchan. — Kyiv: NGO "Sribna Chaika", 2007. — 56 p.

This brochure has been written with the sincere desire to lighten the work both a rush supplier and an administrative official helping the first one in knowing about current legislation as well. Well, you won't find insistent appeals "to protect nature" here. But this book can suggest you the way to avoid poaching and can become a reliable guide in the numerous requirements and instructions, will warn against unlawful acts and unnecessary expenses.

The edition seems to be useful for state officials, members of local authorities, administrations of the objects of nature reserved fund of Ukraine, business and project making organisations and private persons interested in law aspects of nature management and rush, and just for naturalists as well.

Авторський колектив: Коломієць Г.В., Парафіло М.М., Дубина Д.В., Жмуд О.І., Мовчан Я.І., Абдулоєва О.С., Таращук С.В.

Відповідальний редактор: Мовчан Я.І.

Оригінал-макет: Сіренко І.П.

Художнє оформлення: Терещенко О.О.

Author collective: Hanna Kolomiets, Marina Paraphilo, Dmytro Dubyna, Olena Zhmud, Yaroslav Movchan, Oksana Abduloyeva, Serhiy Tarashchuk

Executive editor: Yaroslav Movchan.

Layout: Igor Sirenko.

Artwork: Tereschenko O.O.

Рекомендовано до друку Департаментом біотичних ресурсів та екомережі Міністерства охорони навколишнього природного середовища України.

Recommended for printing by the Directorate of biotical resources and econetwork of Ministry of Environmental Protection of Ukraine.

На першій сторінці обкладинки – угруповання очерету південного в регіональному ландшафтному парку "Кінбурнська коса", фото В.М. Титаря, 2007 р.

At the first page – the communities of common reed (*Phragmites australis*) in the regional landscape park "Kinburnska kosa", foto by Volodimir Tytar, 2007.

Публікація стала можливою завдяки підтримці Офісу радника з питань сільського господарства, природи та якості харчових продуктів Посольства Королівства Нідерландів в Україні, PIN-MATRA, MoU Україна-Нідерланди в галузі охорони природи. Матеріали не призначені для продажу.

The publication was possible with the help of Office of the Counsellor for Agriculture, Nature and Food Quality at the Royal Netherlands Embassy in Ukraine, PIN-MATRA, MoU Ukraine – the Netherlands in the field of nature. It is not intended for sale.

Зміст

Від авторів	5
Оформлення дозвільних документів: практичні рекомендації (<i>Коломієць Г.В., Парафіло М.М.</i>)	7
Загальні положення	7
Загальна процедура оформлення дозволу	10
Особливості заготівлі очерету на ділянці, що розташована на землях державного лісового фонду	12
Особливості заготівлі очерету на ділянці, що розташована на землях водного фонду	14
Заготівля очерету на ділянці, що знаходиться на території природно-заповідного фонду загальнодержавного значення	15
Заготівля очерету на ділянці, що знаходиться на території природно-заповідного фонду місцевого значення	17
Пожежна безпека під час заготівлі очерету	19
Скасування дозволу на заготівлю очерету	20
Відповідальність за порушення законодавства	20
Чи може бути зупинено заготівлю очерету?	24
Технологічна інструкція з проведення зимової заготівлі очерету (<i>Дубина Д.В., Жмуд О.І., Абдулоєва О.С.</i>)	25
Про переваги викошування очерету для збереження біорізноманіття (<i>Дубина Д.В., Жмуд О.І.</i>)	28
Врачування питань збереження птахів – мешканців очеретяних заростей (<i>Таращук С.В., Абдулоєва О.С.</i>)	29
Про збереження водоочисних властивостей угруповань очерету в процесі заготівлі (<i>Дубина Д.В., Жмуд О.І., Абдулоєва О.С.</i>)	29
Про шкідливість випалювання очеретяних заростей (<i>Абдулоєва О.С.</i>) The Procedure Recommendations on Environmentally Safe Harvesting (Through Cutting) of Common Reed. Summary	32
Джерела	40
Додатки	42
Словник використаних термінів та понять	45

ВІД АВТОРІВ

Україна має одну з найкращих в світі нормативну базу у галузі користування біотичними ресурсами. На жаль, для забезпечення невиснажливого природокористування цього недостатньо, оскільки обов'язковою умовою його є і добра воля користувача.

Як відомо, свідоме розуміння того, що і як треба зробити, допомагає краще, ніж заклики чи погрози. Тому, працюючи над "Методичними рекомендаціями з екологічно безпечної заготівлі (викошування) очерету", ми намагались подати інформацію лаконічно та у максимально доступній формі.

Відомості, викладені у виданні, розраховані на використання широким колом читачів. Ця книжка може бути довідником в першу чергу для підприємств та підприємців в галузі заготівлі природних ресурсів очерету, спеціалістів з охорони природи та природокористування, зокрема, тих, котрі готують дозвільну документацію, а також усіх громадян, які в тій чи іншій мірі цікавляться питаннями користування природними рослинними ресурсами.

Ми щасливі, що робота над цією публікацією об'єднала держслужбовців, науковців, громадських діячів та популяризаторів екологічних знань. Маємо надію, що таке видання допоможе заготівельнику уникнути браконьєрства, дотриматися технології заготівель, а також оптимізувати роботу з оформлення документації.

Публікація "Методичні рекомендації з безпечної заготівлі (викошування) очерету" продовжує цикл публікацій, розпочатий книгою "Збереження біорізноманіття в Приморсько-степовому екокоридорі. Каталог видів флори і фауни, що знаходяться під особливою охороною в Україні та є вразливими при здійсненні лісогосподарських заходів", і спрямована на збереження біотичного різноманіття Північного Причорномор'я.

Піктограми, що застосовуються у тексті:

Терміни та визначення. Визначення основних понять, що закріплені нормативними документами або є загальноновживаними в екологічній літературі. Їх не обов'язково знати напам'ять, але їх необхідно прочитати для правильного розуміння інструкцій.

Зверніть увагу! Положення, неврахування яких призведе до затримки оформлення дозвільних документів, до накладання штрафів або до зупинки заготівельних робіт.

Цікава інформація. Відповіді на деякі запитання, що можуть виникнути в уважного читача.

Практичні поради. Поради із власного досвіду, що беруть час, гроші та нервові клітини.

Зв'язок з авторами

Так, Ви можете написати нам, розповісти про власний досвід вирішення проблем та спитати про все, що Вас цікавить. Наші адреси:

Ярослав Мовчан, к. б. н., натураліст, працював багато років в системі Мінприроди України, займається обґрунтуванням невиснажливого природокористування; лауреат Державної премії у галузі науки та техніки
Yaroslav.movchan@gmail.com

Сергій Тарашчук, к. б. н., зоолог, Інститут зоології ім. І.І. Шмальгаузена НАН України; фахівець у галузі охорони довкілля, голова Національного екологічного центру України
tarashch@veer.net.ua

Марина Парафіло, спеціаліст з питань користування біотичними ресурсами та оформлення дозвільної документації у територіальних підрозділах Міністерства охорони навколишнього природного середовища України
eco1@mksat.net

Ганна Коломієць, ботанік, спеціаліст у галузі природокористування на територіях природно-заповідного фонду, тривалий час працювала у системі Міністерства охорони навколишнього природного середовища України
koloanka@mail.ru

Дмитро Дубина, д. б. н., професор, провідний науковий співробітник відділу геоботаніки Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України, один з провідних вчених України у галузі геоботаніки, фітоценології, фітосозології та ботанічного ресурсознавства; лауреат Державної премії у галузі науки і техніки
geobot@ukr.net

Жмуд Олена, к.б.н., старший науковий співробітник Дунайського біосферного заповідника НАН України, спеціаліст у галузі геоботаніки, фітоценології, фітосозології та заповідної справи; лауреат премії Мак-Артура за збереження фіторесурсів Дунайського біосферного заповідника
reserve@it.odessa.ua

Оксана Абдулоєва, к. б. н., ботанік, Київський національний університет імені Тараса Шевченка
oksasteppe@rambler.ru

ОФОРМЛЕННЯ ДОЗВІЛЬНИХ ДОКУМЕНТІВ: ПРАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Очерет — вид рослин, наукова назва *Phragmites australis* Trin. ex Steud (очерет звичайний, або ж південний). Він є важливим компонентом екосистем, що забезпечує природне очищення водойм. У заростях очерету відбувається гніздування та харчування багатьох видів птахів, низка видів риб відкладає тут ікру та вирощує молодь. Людина використовує очерет для господарських потреб — будівництва, очищення стічних вод, опалення, годування худоби.

Заготовляючи очерет, людина зазвичай переслідує одну з двох цілей: або використати його для особистих потреб — наприклад, накрити дах власного будинку, — або продати (сам очерет чи вироби з нього). У першому випадку очікується, що обсяги заготівлі будуть незначні, а їхній вплив на природні комплекси — несуттєвий. Така заготівля відноситься до категорії **загального використання природних рослинних ресурсів** і не потребує оформлення дозвільних документів. Торгівля очеретом та виробами з нього у цьому випадку заборонена.

Заготівля очерету з метою продажу (отримання прибутку) належить до категорії **спеціального використання природних рослинних ресурсів** і потребує оформлення дозвільної документації.

Природні рослинні ресурси — об'єкти рослинного світу, що використовуються або можуть бути використані населенням для потреб виробництва та інших потреб.

Спеціальне використання природних рослинних ресурсів — це таке використання, яке здійснюється юридичними або фізичними особами для задоволення їх виробничих та наукових потреб, а також з метою отримання прибутку від реалізації цих ресурсів чи продуктів їх переробки.

Для проведення заготівлі очерету необхідні три наступні документи:

1 — **норматив спеціального використання природних рослинних ресурсів** (розробляється один раз на 3 — 5 років);

2 — **ліміт спеціального використання природних ресурсів** (встановлюється на 1 рік/сезон);

3 — **дозвіл на спеціальне використання природних ресурсів** (видається на 1 рік/сезон).

При заготівлі очерету на землях державного лісового фонду необхідно додатково оформити лісовий квиток.

Розпочинати оформлення документів рекомендується за рік до початку заготівлі.

Норматив спеціального використання природних рослинних ресурсів (далі — норматив) — це допустимі науково обґрунтовані межі використання природних рослинних ресурсів з урахуванням можливості їх відтворення.

Норматив може бути рівним або меншим за визначений обсяг допустимого щорічного використання ресурсів.

Ліміт на спеціальне використання природних ресурсів (далі — ліміт) — це документ, що визначає максимальний обсяг природного ресурсу, який може бути використаний протягом року (сезону) без загрози для існуючих природних комплексів.

На основі ліміту заявнику — потенційному користувачу видається дозвіл на спеціальне використання природних ресурсів.

Дозвіл на спеціальне використання природних ресурсів (далі — дозвіл) — це документ, який засвідчує право підприємств, установ, організацій та громадян використати певні природні ресурси у межах затверджених лімітів.

Питання про надання (скасування) дозволу вирішуються виключно на пленарних засіданнях районної чи обласної ради відповідно до закону (Закон України "Про місцеве самоврядування в Україні", ст. 43, п. 22).

Строк дії дозволу на спеціальне використання природних ресурсів встановлюється органом, який його видає. У більшості випадків ліміт та дозвіл на заготівлю очерету оформлюються щорічно.

Порядок оформлення дозволів має особливості залежно від режиму природокористування, що встановлений для ділянки майбутньої заготівлі, зокрема, якщо територія належить до:

- земель державного лісового фонду;
- території природно-заповідного фонду загальнодержавного значення;
- території природно-заповідного фонду місцевого значення.

Регулювання спеціального використання рослинних ресурсів, і очерету зокрема, ґрунтується на принципах охорони, використання і відновлення об'єктів рослинного світу, викладених у Законі України "Про рослинний світ" (1999).

Зокрема, передбачається:

- планування і здійснення заходів щодо невиснажливого використання об'єктів рослинного світу;
- платність користування об'єктами рослинного світу у комерційних цілях;
- відшкодування збитків, завданих об'єктам рослинного світу, і використання цих засобів на відновлення завданих збитків;
- науково обґрунтоване невиснажливе використання і стале відновлення природних рослинних ресурсів;
- охорона об'єктів рослинного світу від пожеж, ерозійних процесів та інших стихійних лих, шкідників і хвороб.

При спеціальному користуванні ресурсами очерету заготівельники зобов'язані:

- не допускати погіршення стану інших природних ресурсів;
- не порушувати права орендарів, інших тимчасових користувачів, а також суміжних з ними користувачів об'єктів рослинного світу;
- виконувати усі вимоги з охорони та невиснажливого використання об'єктів рослинного світу, передбачені чинним законодавством.

Внесення плати за користування рослинними ресурсами не звільняє природокористувача від виконання заходів з охорони об'єктів рослинного і тваринного світу, їхніх середовищ існування і від відшкодування завданих їм збитків.

Загальне використання природних рослинних ресурсів в Україні здійснюється безоплатно.

Спеціальне використання природних рослинних ресурсів є платним. Розмір збору визначається з урахуванням природних запасів, поширення, цінності, можливості відтворення, продуктивності цих ресурсів.

Від збору за спеціальне використання природних рослинних ресурсів звільняються:

– науково-дослідні установи, навчальні та освітні заклади, що проводять наукові дослідження об'єктів рослинного світу з метою їх охорони, невиснажливого використання та відтворення, за винятком використання ними дикорослих судинних рослин, мохоподібних, водоростей, лишайників, а також грибів, види яких занесені до Червоної книги України, та природних рослинних угруповань, занесених до Зеленої книги України;

– власники і користувачі (в тому числі орендарі) земельних ділянок, за винятком використання ними дикорослих судинних рослин, мохоподібних, водоростей, лишайників, а також грибів, види яких занесені до Червоної книги України, та природних рослинних угруповань, занесених до Зеленої книги України, для задоволення природними рослинними ресурсами власних потреб без права їх реалізації.

Відповідно до Закону України "Про рослинний світ" нормативи плати за спеціальне використання природних рослинних ресурсів встановлюються Кабінетом Міністрів України, але для такого ресурсу, як очерет, вони ще не затверджені. Тому плата за викошування очерету до цього часу визначається за згодою зацікавлених сторін та у більшості випадків складає 170-200 грн. за один гектар викошеного очерету.

Збір за спеціальне використання природних рослинних ресурсів загальнодержавного значення зараховується до відповідних бюджетів згідно з законодавством.

Збір за спеціальне використання природних рослинних ресурсів місцевого значення зараховується в повному розмірі до відповідних місцевих бюджетів (Закон України "Про рослинний світ").

ЗАГАЛЬНА ПРОЦЕДУРА ОФОРМЛЕННЯ ДОЗВОЛУ

Стосується заготівлі очерету на землях, що не знаходяться на територіях природно-заповідного фонду або землях державного лісового фонду.

Порядок оформлення документів визначають такі нормативно-правові акти:

- Постанова Кабінету Міністрів України від 10.08.92 №459 "Про порядок видачі дозволів на спеціальне використання природних ресурсів і встановлення лімітів використання ресурсів загальнодержавного значення";
- Наказ Міністерства екології та природних ресурсів України від 12.02.02 №61 "Про затвердження Інструкції про порядок установавання нормативів спеціального використання природних рослинних ресурсів", зареєстрований в Міністерстві юстиції України 28.02.02 за №202/6490.

Для отримання дозволу на заготівлю очерету необхідно:

1. Нанести орієнтовні межі ділянки, де планується проводити заготівлю, на планово-картографічний матеріал.
2. Встановити у районному відділі земельних ресурсів, чи надана зазначена ділянка у власність, постійне користування, оренду тощо.
3. Звернутись до державного управління Міністерства охорони навколишнього природного середовища України в області (далі – обласне управління Мінприроди), де встановити:
  - чи не заборонено заготівлю очерету на зазначеній ділянці відповідно до державних пріоритетів природокористування?
  - чи знаходиться ділянка на території природно-заповідного фонду, на землях державного лісового фонду тощо?
  - чи мають інші юридичні або фізичні особи дозвіл заготовляти очерет на зазначеній ділянці?
  - чи належать запаси очерету на ділянці до ресурсів загальнодержавного значення?
4. Підготувати та подати до обласного управління Мінприроди пакет документів, який містить:
  - клопотання (заявку) про встановлення нормативів (у клопотанні необхідно вказати технологію проведення робіт з урахуванням збереження біотичного різноманіття);
  - матеріали інвентаризації запасів очерету на ділянці, де планується проводити заготівлю.

Технологію робіт з урахуванням збереження біотичного різноманіття викладено у "Технологічній інструкції з проведення зимової заготівлі очерету". Важлива інформація знаходиться також у розділах "Врахування питань збереження птахів - мешканців очеретяних заростей" та "Про збереження водоочисних властивостей угруповань очерету в процесі заготівлі".

Інвентаризація запасів очерету проводиться рідше ніж 1 раз на 3 роки відповідними фахівцями або спеціалізованою науковою установою.

Матеріали інвентаризації запасів очерету включають науковий звіт, завірений печаткою наукової установи і підписами авторів. У звіті мають бути зазначені:

- територія проведення досліджень, із позначенням меж на картосхемі;
- час проведення досліджень;
- перелік виконавців досліджень;
- методика проведення досліджень;
- біологічний запас очерету на ділянці;
- експлуатаційний запас очерету на ділянці;
- обсяг допустимого щорічного використання очерету.

Основні організації, що можуть здійснювати інвентаризацію ресурсів очерету:

- **Дунайський біосферний заповідник**, Одеська обл., м. Вілкове, вул. Татарбунарського повстання 132а, тел. (04843) 21577, 31195
- **Інститут ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України**, м. Київ, МСП-1, 01601, вул. Терещенківська, 2, тел. (044) 2344041
- **Мелітопольський державний педагогічний університет**, м. Мелітополь, вул. Леніна, 20, тел. (0619) 440190, (06192) 69091
- **Одеський Національний Університет ім. І. І. Мечникова**, кафедра ботаніки, м. Одеса, Шампанський провулок, 2, тел. (0482) 687642
- **Південна філія Інституту екології Національного екологічного центру України**, м. Миколаїв, вул. В.Морська, 45, тел. (0512) 358037
- **Херсонський державний університет, м. Херсон**, 73000, вул. 40 років Жовтня, 27, тел. (0552) 226263, 326705

Вартість проведення інвентаризації залежить від термінів проведення робіт, площі території, її відстані від населених пунктів, тощо, та визначається за згодою сторін.

5. Обласне управління Мінприроди розглядає клопотання та матеріали інвентаризації протягом одного місяця.

У разі відсутності зауважень:

- а) якщо запаси очерету на ділянці належать до ресурсів місцевого значення, встановлює нормативи та повідомляє про це Мінприроди України;
- б) якщо запаси очерету на ділянці належать до ресурсів загальнодержавного значення, передає матеріали разом зі своїм висновком до Мінприроди України, яке
  - проводить незалежну наукову експертизу поданих матеріалів;
  - у разі необхідності вносить корективи;
  - встановлює нормативи та повідомляє про це обласне управління.

6. Ліміти встановлюються на один рік/сезон:

- обласними управліннями Мінприроди, якщо запаси очерету на ділянці належать до ресурсів місцевого значення;
- Мінприроди України, якщо запаси очерету на ділянці належать до ресурсів загальнодержавного значення.

7. Після того, як встановлено ліміти на заготівлю, для отримання дозволу на заготівлю заявнику необхідно:

- а) підготувати клопотання (заявку) про отримання дозволу;
- б) погодити клопотання із:

- відповідною місцевою радою;
- власником, постійним користувачем, орендарем або іншою юридичною чи фізичною особою, яка так чи інакше несе відповідальність за збереження природних ресурсів на цій ділянці (в тому числі й очерету);
- обласним управлінням Мінприроди;
- в) направити клопотання з матеріалами погодження до:
  - районної ради за місцем здійснення робіт, якщо запаси очерету на ділянці належать до ресурсів місцевого значення;
  - обласного управління Мінприроди, якщо запаси очерету на ділянці належать до ресурсів загальнодержавного значення.

Орган, який видає дозвіл, може вимагати додаткового погодження клопотання (заявки на заготівлю) з іншими зацікавленими установами.

Рішення про надання дозволу (позитивне чи негативне) приймається протягом одного місяця від дати надходження клопотання про надання дозволу.

ОСОБЛИВОСТІ ЗАГОТІВЛІ ОЧЕРЕТУ НА ДІЛЯНЦІ, ЩО РОЗТАШОВАНА НА ЗЕМЛЯХ ДЕРЖАВНОГО ЛІСОВОГО ФОНДУ

Заготівля очерету на землях державного лісового фонду (далі — держлісфонду) відноситься до **побічного лісокористування** і є видом **спеціального використання лісових ресурсів** (ст.ст. 67, 73 Лісового кодексу України).

Тому для заготівлі очерету необхідно, крім виконання загальної процедури оформлення дозволу, отримати також **лісовий квиток** ("Порядок видачі спеціальних дозволів на використання лісових ресурсів", затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 23 травня 2007 р. №761).

Лісовий квиток — це документ, за яким органи Державного комітету лісового господарства України та постійні лісокористувачі ведуть облік використання лісових ресурсів.

Лісовий квиток видається щороку на підставі лімітів використання лісових ресурсів (у межах територій природно-заповідного фонду — за погодженням з органом виконавчої влади з питань охорони навколишнього природного середовища Автономної Республіки Крим, територіальних органів Мінприроди).

Для видачі лісового квитка підприємства, установи, організації і громадяни (далі — лісокористувачі) подають заявку на використання лісових ресурсів.

Передача лісового квитка іншому лісокористувачеві може здійснюватися власником лісів або постійним лісокористувачем, які видали квиток, на підставі письмової заяви. Відмітка про передачу лісового квитка робиться в усіх його примірниках.

Бланки лісового квитка є документами суворої звітності, які виготовляються у встановленому порядку. Строк зберігання виданого лісорубного або лісового квитка — 10 років.

Чому лише лісового квитка недостатньо для заготівлі очерету? Уявіть собі, що ви їдете на відпочинок в Шарм-аль-Шейх (Єгипет), придбали путівку в місцевий санаторій, але не оформили візу. Чи пустять Вас на територію Єгипту? В нашому випадку путівка в санаторій — це лісовий квиток, а віза — це дозвіл на право використання очерету, отриманий відповідно до Загальної процедури.

Якщо Ви з'ясували, що ділянка знаходиться на землях лісового фонду, складіть план Ваших дій, необхідних для оформлення дозволу, та отримайте в обласному управлінні лісового господарства та обласному управлінні Мінприроди підтвердження, що Ви все правильно спланували.

Нормативно-правові акти, що визначають особливості заготівлі очерету на землях державного лісового фонду:

- Лісовий кодекс України;
- Порядок заготівлі другорядних лісових матеріалів і здійснення побічних лісових користувань в лісах України, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 23 квітня 1996 р. №449;
- Порядок спеціального використання лісових ресурсів, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 23 травня 2007 р. №761.
- Порядок видачі спеціальних дозволів на використання лісових ресурсів, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 23 травня 2007 р. №761.
- Порядок справляння збору за спеціальне використання лісових ресурсів та користування земельними ділянками лісового фонду, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 6 липня 1998 р. №1012;
- Зміни і доповнення до Інструкції про механізм справляння збору за спеціальне використання лісових ресурсів та користування земельними ділянками лісового фонду, затверджені наказом Державного комітету лісового господарства України, Міністерства фінансів України, Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України, Міністерства екології та природних ресурсів України, Державної податкової адміністрації України 23.01.02 №11/27/48/21/38; зареєстровано в Міністерстві юстиції України 7 лютого 2001 р. за №114/6402;
- Інструкція про механізм справляння збору за спеціальне використання лісових ресурсів та користування земельними ділянками лісового фонду, затверджена наказом Державного комітету лісового господарства України, Міністерства фінансів України, Міністерства економіки України, Міністерства охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України, Державної податкової адміністрації України 15.10.99 №91/241/129/236/565; зареєстровано в Міністерстві юстиції України 15 листопада 1999 р. за №785/4078.

Органи Держкомлісгоспу, постійні лісокористувачі подають до п'ятого числа місяця, наступного за звітним кварталом, органам державної податкової служби перелік підприємств, установ, організацій і громадян, яким видано лісовий квиток (Порядок видачі спеціальних дозволів на використання лісових ресурсів, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 23 травня 2007 р. №761).

Відповідно до Порядку спеціального використання лісових ресурсів, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 23 травня 2007 р. №761:

- Заготівля очерету здійснюється з урахуванням збереження сприятливих умов для життя диких тварин і птахів, інших вимог щодо охорони навколишнього природного середовища.
- Огляд місць заготівлі очерету здійснюється власником лісів або постійним лісокористувачем після закінчення робіт з метою виявлення повноти і правильності заготівлі очерету.
- Огляд проводиться протягом п'ятнадцяти днів після закінчення строку, встановленого для заготівлі очерету.
- За результатами огляду складається акт, у якому зазначається кількість заготовленого очерету. Строк зберігання актів огляду місць використання лісових ресурсів — три роки.
- У разі дострокового завершення робіт лісокористувач протягом трьох днів письмово повідомляє про це посадових осіб, які здійснюють огляд місць використання лісових ресурсів.
- Огляд може переноситися на інший строк через несприятливі погодні умови (снігопад, повінь) або бездоріжжя за погодженням з органами Держкомлісгоспу.
- Огляд здійснюється відповідно до Правил огляду місць використання лісових ресурсів, які затверджує Держкомлісгосп за погодженням з Мінприроди.

Згідно з Лісовим кодексом України (ст.31), до компетенції Міністерства охорони навколишнього природного середовища України входить:

- затвердження нормативів використання лісових ресурсів;
- погодження проектів лімітів використання лісових ресурсів,
- погодження проектів актів законодавства щодо порядку і нормативів плати за спеціальне використання лісових ресурсів і користування земельними ділянками лісового фонду.

ОСОБЛИВОСТІ ЗАГОТІВЛІ ОЧЕРЕТУ НА ДІЛЯНЦІ, ЩО РОЗТАШОВАНА НА ЗЕМЛЯХ ВОДНОГО ФОНДУ

Згідно з Водним кодексом України, у разі порушення організацією-заготівельником очерету вимог водного законодавства, Кабінет Міністрів України чи органи місцевого самоврядування, залежно від статусу водного об'єкта, якому було завдано шкоду, приймають рішення про обмеження, тимчасову заборону (зупинення) чи припинення діяльності організації — заготівельника очерету.

Якщо ділянка, яка відведена для викошування очерету, знаходиться у прибережній захисній смузі водного об'єкта, то, згідно з Водним кодексом України, експлуатація цієї ділянки може здійснюватись лише за умови не порушення її режиму (режиму прибережної захисної смуги). Забороняється скидання у водойми будь-яких відходів та сміття під час викошування і заготівлі очерету.

Забороняється здійснювати заготівлю очерету у рибогосподарських водоймах та на їхніх берегах без погодження з органами рибоохорони та іншими уповноваженими на це органами.

За забруднення і засмічення вод, порушення режиму господарської діяльності у водоохоронних зонах та на землях водного фонду передбачається відповідальність, з обов'язковим відшкодуванням збитків в розмірах і порядку, встановлених законодавством України.

ЗАГОТІВЛЯ ОЧЕРЕТУ НА ДІЛЯНЦІ, ЩО ЗНАХОДИТЬСЯ НА ТЕРИТОРІЇ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ ЗАГАЛЬНОДЕРЖАВНОГО ЗНАЧЕННЯ

Всі природні ресурси на території природно-заповідного фонду загальнодержавного значення (в т.ч. і очерет) належать до категорії ресурсів загальнодержавного значення.

Природно-заповідний фонд становлять ділянки суші і водного простору, природні комплекси та об'єкти яких мають особливу природоохоронну, наукову, естетичну, рекреаційну та іншу цінність і виділені з метою збереження природної різноманітності ландшафтів, генофонду тваринного і рослинного світу, підтримання загального екологічного балансу та забезпечення фонового моніторингу навколишнього природного середовища.

У зв'язку з цим, законодавством України природно-заповідний фонд охороняється як національне надбання, щодо якого встановлюється особливий режим охорони, відтворення і використання. Україна розглядає цей фонд як складову частину світової системи природних територій та об'єктів, що перебувають під особливою охороною (Закон України "Про природно-заповідний фонд України")

До територій природно-заповідного фонду загальнодержавного значення належать:

- природні заповідники;
- біосферні заповідники;
- національні природні парки;
- заказники, пам'ятки природи, ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки та парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення.

Нормативно-правові акти, що визначають особливості заготівлі очерету на територіях природно-заповідного фонду загальнодержавного значення:

– Інструкція про порядок встановлення лімітів на використання природних ресурсів у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного значення, затверджена наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 12.03.93 №19.

– Інструкція про порядок видачі дозволів на спеціальне використання природних ресурсів у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного значення, затверджена наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 12.03.93 №19.

Природні заповідники – природоохоронні, науково-дослідні установи загальнодержавного значення, що створюються з метою збереження в природному стані типових або унікальних для даної ландшафтної зони природних комплексів з усією сукупністю їх компонентів, вивчення природних процесів і явищ, що відбуваються в них, розробки наукових засад охорони навколишнього природного середовища, ефективного використання природних ресурсів та екологічної безпеки.

Ділянки землі та водного простору природного заповідника з усіма природними ресурсами повністю вилучаються з господарського використання (Закон України "Про природно-заповідний фонд України", стаття 15).

На території природного заповідника дозволяється збирання матеріалів виключно для наукових досліджень (Закон України "Про природно-заповідний фонд України", стаття 16), тому заготовляти очерет на території природних заповідників забороняється.

На території інших об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного значення заготівля очерету може здійснюватись виключно на ділянках, які визначені до цього Проектами організації територій цих заповідних об'єктів або Положеннями про них.

Заготівля очерету, як і інші види використання територій природно-заповідного фонду, може здійснюватися лише за умови, що така діяльність не суперечить цільовому призначенню територій та об'єктів природно-заповідного фонду, встановленим вимогам щодо охорони, відтворення та використання їх природних комплексів та окремих об'єктів (Закон України "Про природно-заповідний фонд України", стаття 9).

Для отримання дозволу на заготівлю очерету необхідно:

1. Нанести орієнтовні межі ділянки, де планується проводити заготівлю, на планово-картографічний матеріал.

2. Встановити у районному відділі земельних ресурсів, чи надана зазначена ділянка у власність, постійне користування, оренду тощо.

3. Звернутись до обласного управління охорони навколишнього природного середовища, де встановити:

— чи не заборонено заготівлю очерету на зазначеній ділянці відповідно до державних пріоритетів природокористування?

— чи мають інші юридичні або фізичні особи дозвіл заготовляти очерет на зазначеній ділянці?

4. Підготувати та подати (до 15 серпня поточного року) до дирекції установи природно-заповідного фонду (далі — дирекції установи ПЗФ) у трьох примірниках пакет документів, який містить:

— клопотання (заявку) про встановлення нормативу (у клопотанні необхідно вказати технологію проведення робіт з урахуванням збереження біотичного різноманіття);

— матеріали інвентаризації запасів очерету на ділянці, де планується проводити заготівлю;

Інвентаризація запасів очерету проводиться щорічно відповідними фахівцями або спеціалізованою науковою установою.

Матеріали інвентаризації запасів очерету включають науковий звіт, завірений печаткою наукової установи, підписами авторів, тощо. У звіті мають бути зазначені:

— територія проведення досліджень, із позначенням меж на картосхемі;

— час проведення досліджень;

— перелік виконавців досліджень;

— методика проведення досліджень;

- біологічний запас очерету на ділянці;
- експлуатаційний запас очерету на ділянці;
- обсяг допустимого щорічного використання очерету.

5. Дирекція установи ПЗФ розглядає матеріали на засіданні науково-технічної ради та, у разі відсутності зауважень, направляє два примірники матеріалів про встановлення лімітів до обласного управління Мінприроди в термін орієнтовно до 1 вересня.

6. Обласне управління Мінприроди розглядає матеріали та, у разі відсутності зауважень, передає матеріали в одному примірнику разом зі своїм висновком до Мінприроди України, у термін до 15 вересня поточного року.

7. Мінприроди України в місячний термін з моменту надходження матеріалів розглядає їх і приймає рішення щодо встановлення нормативу. В межах цього терміну, за необхідності, здійснюється екологічна експертиза матеріалів.

8. На підставі нормативу Мінприроди України встановлює ліміт на заготівлю та надсилає його до обласного управління Мінприроди. У разі відмови в затвердженні ліміту мотивоване рішення про відмову також направляється до обласного управління Мінприроди.

9. Після того, як встановлено ліміт на заготівлю, для отримання дозволу на заготівлю заявнику необхідно:

а) підготувати клопотання (заявку) про отримання дозволу; в клопотанні зазначається назва об'єкта ПЗФ, реквізити юридичної чи фізичної особи — заготівельника очерету, картосхема меж ділянок, на яких передбачається заготівля, обсяги заготівлі;

б) погодити клопотання з власником, постійним користувачем, орендарем або іншою юридичною чи фізичною особою, яка несе відповідальність за збереження природних ресурсів очерету;

в) направити клопотання з матеріалами погодження до обласного управління Мінприроди.

Обласне управління Мінприроди в місячний термін з моменту надходження матеріалів видає дозвіл (в межах затвердженого ліміту) або обґрунтовану відмову.

Дозвіл на спеціальне використання природних ресурсів в межах об'єкту ПЗФ загальнодержавного значення має встановлену форму (додаток 2).

Якщо земельна ділянка, де передбачено викошувати очерет, знаходиться на землях лісового фонду, необхідно також оформити лісовий квиток.

ЗАГОТІВЛЯ ОЧЕРЕТУ НА ДІЛЯНЦІ, ЩО ЗНАХОДИТЬСЯ НА ТЕРИТОРІЇ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ МІСЦЕВОГО ЗНАЧЕННЯ

До територій природно-заповідного фонду місцевого значення належать:

- заповідні урочища;
- регіональні ландшафтні парки;
- заказники, пам'ятки природи, ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки та парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва місцевого значення.

Заповідними урочищами оголошуються лісові, степові, болотні та інші відокремлені цілісні ландшафти, що мають важливе наукове, природоохоронне і естетичне значення, з метою збереження їх у природному стані (Закон України "Про природно-заповідний фонд України", стаття 29).

На території заповідних урочищ забороняється будь-яка діяльність, що порушує природні процеси, які відбуваються у природних комплексах, включених до їх складу, відповідно до вимог, встановлених для природних заповідників (Закон України "Про природно-заповідний фонд України", стаття 30).

Заготовляти очерет для комерційних потреб на території заповідного урочища забороняється. На території інших об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення заготівля очерету здійснюється за дозволами, порядок оформлення яких встановлюється органами місцевого самоврядування або іншими відповідними державними органами в кожній адміністративній області.

В Миколаївській області діє "Порядок видачі дозволів на спеціальне використання природних ресурсів і встановлення лімітів використання природних ресурсів природно-заповідних об'єктів місцевого значення", затверджений розпорядженням Представника Президента України від 06.05.94 №195.

Послідовність дій з оформлення дозволу на заготівлю очерету (на прикладі Миколаївської області):

1. Нанести орієнтовні межі ділянки, де планується проводити заготівлю, на планово-картографічний матеріал.

2. Встановити у районному відділі земельних ресурсів, чи надана зазначена ділянка у власність, постійне користування, оренду тощо.

3. Звернутись до обласного управління охорони навколишнього природного середовища, де встановити:

- чи не заборонено заготівлю очерету на зазначеній ділянці відповідно до державних пріоритетів природокористування?
- чи мають інші юридичні або фізичні особи дозвіл заготовляти очерет на зазначеній ділянці?
- чи належать запаси очерету на ділянці до ресурсів загальнодержавного значення?

4. З'ясувати в обласному управлінні Мінприроди, чи встановлено норматив використання очерету для території його майбутньої заготівлі. Якщо встановлено, то переходити одразу до пункту 7, якщо ні, то виконати пункти 5,6.

5. Підготувати та подати до обласного управління Мінприроди пакет документів, який містить:

- клопотання (заявку) про встановлення нормативу(у клопотанні необхідно вказати технологію проведення робіт з урахуванням збереження біотичного різноманіття);
- матеріали інвентаризації запасів очерету на ділянці, де планується проводити заготівлю.

Інвентаризація запасів очерету проводиться щорічно відповідними фахівцями або спеціалізованою науковою установою. Матеріали інвентаризації запасів очерету включають науковий звіт, завірений печаткою наукової установи, підписами авторів тощо.

У звіті мають бути зазначені:

- територія проведення досліджень, із позначенням меж на картосхемі;
- час проведення досліджень;
- перелік виконавців досліджень;
- методика проведення досліджень;
- біологічний запас очерету на ділянці;
- експлуатаційний запас очерету на ділянці;
- обсяг допустимого щорічного використання очерету.

6. Обласне управління Мінприроди розглядає клопотання та матеріали інвентаризації протягом місяця. У разі відсутності зауважень встановлює норматив та повідомляє про це Міністерство охорони навколишнього природного середовища України.

7. Підготувати у 3-х примірниках пакет документів, який містить:

– клопотання про встановлення лімітів на заготівлю очерету з обґрунтуванням необхідності її проведення;

– повну характеристику ресурсів очерету на ділянці, де планується заготівля;

– розрахунки обсягів природних ресурсів, на які встановлюватиметься ліміт;

– встановлений норматив заготівлі очерету або розрахунок нормативу.

8. Направити два примірники документів до дирекції об'єкту природно-заповідного фонду (далі – ПЗФ) або до установи – землекористувача території ПЗФ. Третій примірник матеріалів залишається у заявника.

9. Науково-технічна рада об'єкту ПЗФ розглядає подані матеріали та приймає рішення про їх погодження або відхилення. Рішення науково-технічної ради (витяг з протоколу) або погодження установи – землекористувача території ПЗФ (у разі відсутності у об'єкта ПЗФ дирекції) обов'язково додається до пакету документів.

10. Погоджені матеріали направляються до обласного управління Мінприроди в термін до 31 жовтня року, який передує року заготівлі.

11. Обласне управління Мінприроди протягом одного місяця розглядає матеріали, та, за відсутності зауважень, встановлює ліміт. Один оригінальний примірник ліміту надається заявнику, другий – районній раді за місцем розташування запасів очерету.

У разі не встановлення ліміту заявнику надається обґрунтована відмова.

12. Після того, як встановлено ліміти на заготівлю, для отримання дозволу на заготівлю заявнику необхідно:

а) підготувати клопотання (заявку) про отримання дозволу;

б) погодити клопотання з:

– дирекцією об'єкта ПЗФ, власником, постійним користувачем, орендарем або іншою юридичною чи фізичною особою, яка так чи інакше несе відповідальність за збереження природних ресурсів очерету;

– обласним управлінням Мінприроди;

в) направити клопотання з матеріалами погодження до районної ради за місцем здійснення робіт; у випадку, коли об'єкт ПЗФ розташований на території кількох районних рад, дозвіл видає одна з них за узгодженням з іншими.

Районна рада протягом місяця надає заявнику дозвіл на заготівлю очерету або обґрунтовану відмову. Отриманий дозвіл необхідно зареєструвати в обласному управлінні Мінприроди.

Дозвіл на спеціальне використання в межах об'єкту ПЗФ місцевого значення має встановлену форму (у додатку 3 наведена форма, яка використовується у Миколаївській області).

ПОЖЕЖНА БЕЗПЕКА ПІД ЧАС ЗАГОТІВЛІ ОЧЕРЕТУ

Збитки, заподіяні довіллю внаслідок пожежі, компенсуються заготівельником відповідно до чинного законодавства.

Для запобігання поширення пожежі та завдання значних збитків, місцева влада має зобов'язати підприємців, що заготовляють очерет:

- розбивати великі масиви очерету (площею 10 га і більше) на менші за розміром ділянки, кожен з яких необхідно обкосити вздовж периметра і створити надійні протипожежні смуги — рекомендується не менше 50 м шириною;
- створити протипожежні смуги між очеретяними ділянками та навколишніми біотопами
- оплачувати виклик пожежної охорони до місця пожежі.

Не допускайте займання очерету та пожеж! Це може коштувати дуже дорого!

СКАСУВАННЯ ДОЗВОЛУ НА ЗАГОТІВЛЮ ОЧЕРЕТУ

Дозвіл на заготівлю очерету може бути скасований органом, який його видав, у разі:

- порушення користувачем умов природокористування;
- різкого погіршення стану довкілля в процесі заготівлі очерету;
- ліквідації підприємства, установи чи організації, які отримали дозвіл на заготівлю очерету;
- закінчення строку природокористування або якщо користувач не приступив протягом трьох років до користування природними ресурсами чи використовує їх не за призначенням;
- порушення норм і правил заготівлі очерету;
- виходу очерету понад визначений ліміт чи не за заявленою у проектній документації технологією;
- надходження вимоги від органів державного санітарного нагляду та інших спеціально уповноважених органів державного нагляду;
- невнесення протягом шести місяців (або внесення в неповному обсязі) збору за спеціальне використання природних ресурсів.

У разі істотних змін у природокористуванні раніше виданий дозвіл скасовується, а новий видається у встановленому порядку (Постанова Кабінету Міністрів України від 10.08.92 №459 "Про порядок видачі дозволів на спеціальне використання природних ресурсів і встановлення лімітів використання ресурсів загальнодержавного значення").

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА

Порушення законодавства про охорону довкілля під час викошування очерету тягне за собою дисциплінарну, адміністративну, цивільну, кримінальну відповідальність згідно з законами України.

• Відповідно до статті 68 **Закону України "Про охорону навколишнього природного середовища України"**, відповідальність за порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища несуть особи, винні у:

- а) порушенні прав громадян на екологічно безпечне навколишнє природне середовище;
- б) порушенні норм екологічної безпеки;
- в) порушенні вимог законодавства України при проведенні екологічної експертизи, в тому числі поданні завідомо неправдивого експертного висновку;
- г) невиконанні вимог державної екологічної експертизи;
- д) фінансуванні, будівництві і впровадженні у виробництво нових технологій і устаткування без позитивного висновку державної екологічної експертизи;
- е) порушенні екологічних вимог при проектуванні, розміщенні, будівництві, реконструкції, введенні в дію, експлуатації та ліквідації підприємств, споруд, пересувних засобів та інших об'єктів;

- є) допущенні наднормативних, аварійних і залпових викидів і скидів забруднюючих речовин та інших шкідливих впливів на навколишнє природне середовище;
- ж) перевищенні лімітів та порушенні інших вимог використання природних ресурсів;
- з) самовільному спеціальному використанні природних ресурсів;
- и) порушенні строків внесення зборів за використання природних ресурсів та забруднення навколишнього природного середовища;
- і) невжитті заходів щодо попередження та ліквідації екологічних наслідків аварій та іншого шкідливого впливу на навколишнє природне середовище;
- ї) невиконанні розпоряджень органів, які здійснюють державний контроль у галузі охорони навколишнього природного середовища, та вчиненні опору їх представникам;
- й) порушенні природоохоронних вимог при зберіганні, транспортуванні, використанні, знешкодженні та захороненні хімічних засобів захисту рослин, мінеральних добрив, токсичних радіоактивних речовин та відходів;
- к) невиконанні вимог охорони територій та об'єктів природно-заповідного фонду та інших територій, що підлягають особливій охороні, видів тварин і рослин, занесених до Червоної книги України;
- л) відмові від надання своєчасної, повної та достовірної інформації про стан навколишнього природного середовища, а також про джерела забруднення, у приховуванні випадків аварійного забруднення навколишнього природного середовища або фальсифікації відомостей про стан екологічної обстановки чи захворюваності населення;
- м) приниженні честі і гідності працівників, які здійснюють контроль в галузі охорони навколишнього природного середовища, посяганні на їх життя і здоров'я.

Законодавством України може бути встановлено відповідальність і за інші порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища.

- Підприємства, установи, організації та громадяни зобов'язані відшкодувати шкоду, заподіяну ними внаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища, в порядку та розмірах, встановлених законодавством України.

- Застосування заходів дисциплінарної, адміністративної або кримінальної відповідальності не звільняє винних від компенсації шкоди, заподіяної забрудненням навколишнього природного середовища та погіршенням якості природних ресурсів.

- Незаконно добуті в природі ресурси та виготовлена з них продукція підлягають безоплатному вилученню, а зняття правопорушення — конфіскації. Одержані від їх реалізації доходи спрямовуються в республіканський Автономної Республіки Крим і місцеві фонди охорони навколишнього природного середовища.

- Згідно зі статтею 40 **Закону України "Про рослинний світ"**, відповідальність за порушення законодавства про рослинний світ несуть особи, винні у:

- самовільному спеціальному використанні природних рослинних ресурсів;
- порушенні правил загального використання природних рослинних ресурсів;
- протиправному знищенні або пошкодженні об'єктів рослинного світу;
- порушенні вимог охорони умов місцезростання об'єктів рослинного світу;
- порушенні вимог щодо охорони, використання та відтворення рослинного світу під час проектування, розміщення, будівництва, реконструкції, введення в дію, експлуатації

споруд та об'єктів, застосування технологій, які негативно впливають на стан об'єктів рослинного світу;

- перевищенні лімітів використання природних рослинних ресурсів;
- самовільному проведенні інтродукції та акліматизації чужинних для України видів рослин;
- реалізації лікарської та технічної сировини дикорослих рослин, зібраної без дозволу на спеціальне використання природних рослинних ресурсів;
- закупівлі лікарської та технічної сировини дикорослих рослин у юридичних або фізичних осіб, які не мають дозволу на їх спеціальне використання;
- порушенні правил вивезення за межі України і ввезення на її територію об'єктів рослинного світу;
- невнесенні збору за використання природних рослинних ресурсів у встановлені строки.

Законами України може бути встановлена відповідальність і за інші види порушень у сфері охорони, використання та відтворення рослинного світу.

*Під час викошування очерету може бути завдано шкоду тваринному світу. Згідно зі статтею 63 **Закону України "Про тваринний світ"**, відповідальність за порушення законодавства в галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу несуть особи, винні, зокрема, в:

- незаконному вилученні об'єктів тваринного світу з природного середовища;
- невиконанні вимог державної екологічної експертизи;
- порушенні встановлених законодавством вимог щодо охорони середовища існування, умов розмноження і шляхів міграції тварин, самовільному випалюванні сухої рослинності або її залишків;
- жорстокому поводженні з тваринами;
- приховуванні та перекрученні інформації про стан і чисельність об'єктів тваринного світу та їх використання;
- невжитті заходів щодо запобігання загибелі тварин, погіршенню середовища їх існування та ліквідації негативного впливу на тваринний світ;
- невиконанні встановлених законодавством вимог щодо охорони видів тварин, занесених до Червоної книги України або до переліків видів тварин, що підлягають особливій охороні;
- невиконанні законних розпоряджень посадових осіб органів, що здійснюють державний контроль та управління у галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу.

Законом може бути встановлено відповідальність і за інші порушення законодавства в галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу.

• Підприємства, установи, організації та громадяни зобов'язані відшкодувати шкоду, заподіяну ними внаслідок порушення законодавства в галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу, в порядку та розмірах, встановлених законодавством.

• В ході викошування очерету можуть бути порушені умови існування видів флори і фауни, що занесено до Червоної книги України. Згідно зі статтею 20 **Закону України "Про Червону книгу України"**, відповідальність за порушення законодавства у сфері охорони, використання та відтворення рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного і рослинного світу, занесених до Червоної книги України, несуть особи, винні, зокрема, у:

- погіршенні середовища перебування (зростання) видів тваринного та рослинного світу, занесених до Червоної книги України;
- незаконному, в тому числі з порушенням вимог виданих дозволів, використанні об'єктів Червоної книги України або їх знищенні;
- невиконанні законних вимог посадових осіб державних органів, що здійснюють управління, регулювання та контроль у сфері охорони, використання та відтворення рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного і рослинного світу, занесених до Червоної книги України;
- вчиненні інших дій, що завдали шкоди тваринам і рослинам, види яких занесені до Червоної книги України.

За порушення законодавства у сфері охорони, використання та відтворення рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного і рослинного світу, занесених до Червоної книги України, особи притягаються до відповідальності згідно з законом.

- Шкода, завдана незаконним добуванням, знищенням або пошкодженням видів тваринного і рослинного світу, занесених до Червоної книги України, погіршенням середовища їх перебування (зростання), відшкодовується відповідно до закону.

- Розмір компенсації шкоди, заподіяної видам тварин і рослин, занесеним до Червоної книги України, розраховується відповідно до **Постанови Кабінету Міністрів України від 01.06.93 №399 "Про розміри компенсації за добування (збирання) та шкоду, заподіяну видам тварин і рослин, занесеним до Червоної книги України"**.

- Використання ділянок земель державного лісового фонду без належного дозволу тягне за собою накладення штрафу на громадян від п'яти (85 грн.) до десяти (170 грн.) неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб — від дев'яти (153 грн.) до вісімнадцяти (306 грн.) неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (**Кодекс України про адміністративні правопорушення**, стаття 63).

- Здійснення в межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду, їх охоронних зон, а також територій, зарезервованих для наступного заповідання, забороненої господарської та іншої діяльності, порушення інших вимог режиму цих територій та об'єктів, самовільна зміна їх меж, невжиття заходів для попередження і ліквідації негативних наслідків аварій або іншого шкідливого впливу на території та об'єкти природно-заповідного фонду тягнуть за собою накладення штрафу на громадян від трьох (51 грн.) до восьми (136 грн.) неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, на посадових осіб — від п'яти (85 грн.) до десяти (170 грн.) неоподатковуваних мінімумів доходів громадян — в обох випадках з конфіскацією знарядь і засобів вчинення правопорушення та незаконно добутих природних ресурсів чи без такої (**Кодекс України про адміністративні правопорушення**, стаття 91).

- Розміри шкоди, заподіяної внаслідок порушення законодавства про природно-заповідний фонд, визначаються на основі спеціальних такс, які затверджені **Постановою Кабінету Міністрів України від 21.04.98 № 521 "Про затвердження такс для обчислення розміру відшкодування шкоди, заподіяної порушенням природоохоронного законодавства у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду України"**.

• Варто пам'ятати, що забороняється випалювання сухої рослинності, або її залишків, луків, пасовищ, ділянок із степовою, водно-болотною та іншою природною рослинністю. Зазначене тягне за собою накладення штрафу на громадян від десяти (170 грн.) до двадцяти (340 грн.) неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб — від п'ятдесяти (850 грн.) до сімдесяти (1190 грн.) неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Ті самі дії, вчинені в межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду, тягнуть за собою накладення штрафу на громадян у розмірі від двадцяти (340 грн.) до сорока (680 грн.) неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб — від сімдесяти (1190 грн.) до ста (1700 грн.) неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (**Кодекс України про адміністративні правопорушення, стаття 77-1**).

ЧИ МОЖЕ БУТИ ЗУПИНЕНО ЗАГОТІВЛЮ ОЧЕРЕТУ?

Роботи з викошування очерету, що здійснюються підприємствами або суб'єктами підприємницької діяльності незалежно від їх підпорядкування та форм власності, можуть бути обмежені або зупинені у разі:

- порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища, вимог дозволів на використання природних ресурсів;
- перевищення нормативів гранично допустимих викидів впливу фізичних та біологічних факторів (Закон України "Про охорону навколишнього природного середовища", стаття 20).

Рішення про обмеження або зупинку діяльності приймається Державними екологічними інспекціями в областях, Державною екологічною інспекцією охорони довкілля Північно-Західного регіону Чорного моря, тощо. Повноваження останньої поширюються на встановлену законодавством водоохоронну зону вздовж Азовського та Чорного морів, навколо заток та лиманів, а у разі її відсутності — на відповідну адміністративну територію шириною не менше двох кілометрів від урізу води вздовж Азовського та Чорного морів, навколо заток та лиманів, що розташовані в межах Одеської, Миколаївської, Херсонської, Запорізької, Донецької областей та м. Севастополя.

Рішення, після усунення порушень, може бути відмінене органом, який його видав, або оскаржене в судовому порядку.

ТЕХНОЛОГІЧНА ІНСТРУКЦІЯ

З ПРОВЕДЕННЯ ЗИМОВОЇ ЗАГОТІВЛІ ОЧЕРЕТУ

Угрупування очерету південного, незважаючи на його великі біологічні запаси, є дуже чутливими до порушень довкілля. Недотримання науково обґрунтованої технології заготівлі очерету загрожує:

- погіршенням якості сировини, а в деяких випадках частковою або повною втратою ресурсу (див. розділ “Про переваги викошування очерету для збереження біорізноманіття”);
- збідненням видового та кількісного складу птахів – мешканців очеретяних заростей (див. розділ “Врахування питань збереження птахів - мешканців очеретяних заростей”);
- розвитком екологічно небезпечних процесів у водоймах та водно-болотних угіддях (див. розділи “Про переваги викошування очерету для збереження біорізноманіття, про збереження водоочисних властивостей угруповань очерету в процесі заготівлі”);

Втрати, що мають місце у разі порушення технології заготівлі очерету, за масштабним впливом на природне середовище можуть набагато перевищити доходи від заготовленої сировини.

Вимоги до технології заготівлі очерету, які пропонуються Вашій увазі, були сформульовані за результатами 20-річного вивчення угруповань очерету південного в Україні, в тому числі і стаціонарних та напівстаціонарних досліджень 2003-2006 рр. на ділянках промислової заготівлі цієї сировини в зоні антропогенних ландшафтів Дунайського біосферного заповідника. Вони наступні:

1. Викосування очерету з метою отримання прибутку здійснюється лише за спеціальними дозволами, оформленими відповідно до вимог законодавства. Процедура їх отримання описано у розділі “Оформлення дозвільних документів”.

2. Для заготівель відбираються площі з кондиційною сировиною, а саме: довжина стебла 150-220 см, діаметр — до 4-5 мм (для товстостеблого очерету — 5-7(10) мм), які розміщені, в першу чергу, у великих плавневих масивах, прибережних ділянках озер, ставків, водосховищ, мілководь, заливних рівнинних частин гирлових областей річок і тривалозаливних ділянок заплав. Для викошування відбираються масиви, в яких фракція різнотрав'я не перевищує 10 % (з них видів роду Осока — 3,5 %).

3. Не дозволяється заготівля очерету на таких ділянках:

- болота, розташування яких уточнюється у регіональному підрозділі Мінприроди України;

- очеретяні масиви, площі яких менші або дорівнюють 10 га;

- в межах територій, рослинність яких знаходиться на ранніх стадіях формування або на початковій стадії деградації; стан рослинності уточнюється у регіональному підрозділі Мінприроди України;

- на територіях трапляння видів флори і фауни, що занесені до “Червоної книги України”, Червоного списку видів Міжнародного союзу охорони природи, Європейського Червоного списку, регіональних червоних списків, а також у місцях розташування рослинних угруповань, занесених до “Зеленої книги України”;

— на територіях в радіусі 500 м від колоній водоплавних та навколоводних птахів: чаплевих, сивкоподібних, колпиці, коровайки, малого баклана та інших рідкісних видів, перелік яких визначається для даного регіону природоохоронними органами, із залученням відповідних фахівців;

— в масивах, де його угруповання відіграють визначальну роль у захисті берегів від ерозії та абразії.

Території, на яких забороняється заготівля очерету, визначаються в кожному випадку спеціально уповноваженими центральним або територіальними органами виконавчої влади з питань охорони навколишнього природного середовища, за участю спеціалістів науково-дослідних установ, які мають право здійснювати відповідну експертизу.

4. Розпочинати викошування рекомендується у другій половині листопаду, після опадання листя очерету, за умови постійних морозів і глибокого замерзання поверхневих вод та ґрунтів.

5. Викосування можна проводити до початку гніздування птахів, орієнтовно до кінця лютого.

6. Викосування проводиться ручним способом або спеціалізованими механізмами. Тиск на ґрунти, за умови застосування спеціалізованих механізмів, не повинен перевищувати 100 г/дм², оскільки при більшому навантаженні:

— надмірно пошкоджуються озимі молоді пагони очерету, що відповідають за відновлення його ресурсів наступного року;

— ущільнюються ґрунти, що призводить до падіння продуктивності і врожаю очерету та екологічної деградації його місцезростань.

7. Викосування проводиться на висоті не нижче 10-15 см від поверхні ґрунту. Критерієм висоти викошування є висота осінніх зелених молодих пагонів очерету, які не підлягають викошуванню та ушкодженню. За потреби, дозволяється викошування на більшій висоті, з метою отримання кондиційної сировини.

8. Викосування стебел очерету проводиться не суцільним способом, а виключно смугами шириною, що не перевищує 50 м. Смуги викошування чергуються із невикосеними ділянками. Їх частка повинна складати 10-25% від викосених площ. На постійно обводнених ділянках частка викосених площ нижча, а на територіях, які виходять з під впливу весняно-літнього заливання — вища. Оптимальна пропорція — 3:1 (тобто три частини очеретяного масиву викосити, одну — залишити).

9. Сортування стебел і формування снопів проводяться поза межами масивів очерету, на спеціально підготовлених для цього ділянках.

10. Сировину транспортують за одним-двома оптимальними маршрутами, які закладають таким чином, щоб ушкодження очеретяних заростей було мінімальним. Так, для прокладання маршрутів рекомендується використовувати замерзлі акваторії з товщиною льоду понад 30 см або берегові ділянки поза межами заростей очерету. При транспортуванні сировини не дозволяється прокладати через очеретяний масив мережу тимчасових стежок. Не дозволяється прокладати стежки через болота, розташування яких уточнюється у регіональному підрозділі Мінприроди України.

11. Не дозволяється вивозити сировину до пунктів сортування важким механізованим транспортом, тиск якого на ґрунт перевищує 100 г/дм².

12. Після остаточного вивезення кондиційної сировини, в кінці даного технологічного циклу заготівлі усі залишки обов'язково прибирають, з метою запобігання засміченню водойми, накопиченню мертвої органічної речовини та формуванню джерела шкідників і хво-

роб. Не дозволяється залишати відходи заготівлі у місцях сортування і особливо — скидати їх у водойми, що тягне за собою відповідальність згідно з чинним законодавством.

13. Не дозволяється випалювання невикошених масивів очерету у місцях їхніх промислових заготівель (див. розділ “Про шкідливість випалювання очеретяних заростей”).

14. Випалювання відходів викошеного очерету без дозволу органів державного контролю у галузі охорони навколишнього природного середовища забороняється (Закон України “Про рослинний світ”, стаття 27).

15. З метою визначення впливу заготівлі на стан популяцій очерету проводиться їх моніторинг, який виконується на основі загальних методів популяційного аналізу. Рекомендованими для спостережень є такі показники: інтенсивність і швидкість відростання, продукція стебел на одиницю площі, розміри стебел, особливості листоутворення, фенологія, інтенсивність формування озимих пагонів, а також динаміка кількісних та якісних показників різнотрав'я. За умов відхилень значень зазначених показників популяцій очерету на 15-20 %, а проективного покриття різнотрав'я — на 7-10 % від контрольних, строки наступного викошування переносяться на 2-3 роки від встановлених, з метою відновлення нормальної структури угруповань очерету. Проведення моніторингу організовують регіональні органи Мінприроди із залученням відповідних фахівців, науково-дослідних установ тощо.

16. Випасання худоби та літнє викошування очерету на ділянках, де проводилися його зимове викошування і заготівля, дозволяються не раніше, ніж через два роки після зимового викошування. Не допускається одночасне використання угруповань очерету для зимової заготівлі та літнього сінокосіння або випасання худоби.

17. З метою ефективного і невиснажливого використання ресурсів очерету, рекомендується закріплення масивів промислової експлуатації за заготівельними організаціями чи фізичними особами, шляхом укладання контрактів на строк від 10 до 50 років, із заборону освоєння нових ділянок. За умов недотримання технологічних вимог експлуатації ресурсів очерету або порушення природоохоронних норм Закону України “Про охорону навколишнього природного середовища”, Закону України “Про природно-заповідний фонд України”, Закону України “Про рослинний світ”, Лісового та Водного кодексів України, угода про оренду розривається в односторонньому порядку, а порушник відшкодовує збитки та несе іншу відповідальність відповідно до чинного законодавства.

ПРО ПЕРЕВАГИ ВИКОШУВАННЯ ОЧЕРЕТУ ДЛЯ ЗБЕРЕЖЕННЯ БІОРІЗНОМАНІТТЯ

Довгострокові спостереження за станом рослинного покриву плавневих екосистем Дунайського біосферного заповідника на ділянках, де проводилось випалювання, зимове та літнє викошування рослинного покриву, показали наступне. Лімітоване викошування повітряної частини біомаси очерету у зимовий період покращує екологічний стан плавнів та сприяє підтриманню і навіть збільшенню різноманітності рослинного і тваринного світу плавнів (Zhud, 1999; Волошкевич и др., 2001). Це підтверджено дослідженнями у румунській частині дельти Дунаю, що були проведені у рамках проекту Euroreed II (Nevel et al., 1997; Hanganu et al., 1999).

На ділянках, які тривалий час не викошують, утворюються загущені зарості з низькою (іноді менше 20 %) часткою стебел поточного року вегетації, великою кількістю старих відмерлих стебел очерету та товстим шаром багаторічного опаду, який утворюється з відмерлих рослинних решток. Зазначене призводить до утворення зон, де відбувається виділення біогенних газів – сірководню і метану. Частка пошкоджених паразитами рослин зростає до 15-20%, що знижує їх насінневу продуктивність. Для тих видів птахів, які харчуються насінням, привабливість таких ділянок зменшується, але для тих, що живляться шкідниками – навпаки, може зростати.

В дельті Дунаю, за даними О.І. Жмуд, після зимового викошування очерету його фітомаса збільшується на 48,7 %, щільність молодих пагонів – на 34,9 %, довжина стебел – на 6,1 %, а їхній діаметр зменшується на 4,3 %. Частка стебел, на яких розвиваються суцвіття, збільшується майже на 25 %, а ушкоджені паразитами рослини не були знайдені.

При викошуванні повністю вилучаються біогенні речовини, акумульовані очеретом та іншими видами рослин, що робить довкілля більш сприятливим для людини.

Встановлено, що заготівля очерету в зимовий період при льодоставі не впливає на видовий склад плавневої рослинності.

Заготівля при температурі вище 0°C призводить до зменшення висоти та діаметру стебел очерету і збільшення їх щільності. У місцях транспортування при ручному засобі заготівлі утворюються стежки, а при технічному – ”дороги”. Відновлення життєвості популяції очерету відбувається після річної ротації таких ділянок.

Викошування очеретяних заростей з порушенням “Технологічної інструкції з проведення зимової заготівлі очерету” знижує врожайність очерету, особливо у маловодні роки. Очерет дрібнішає, втрачає кондиційність для промислових цілей. Тоді його починають заготовляти влітку на сіно, а на викошені ділянки спрямовують худобу. Це і надалі посилює стресові навантаження на очеретяні зарості, і плавні перетворюються на сінокоси чи пасовища. У південних областях, в умовах інтенсивного сонячного випромінювання та випаровування, очеретяні зарості виконують компенсаційну функцію. Порушення природної структури плавнів згодом призводить до засолення ділянок, заростання бур’янами та погіршення довкілля людини.

Таблиця 1. Птахи, життєдіяльність яких пов'язана з очеретяними заростями

№	Роди і види птахів та їхні латинські назви	Примітки
Родина Кропив'янкові (Sylviiidae)		
1	Очеретянка ставкова (<i>Acrocephalus scirpaceus</i>)	!
2	Очеретянка велика (<i>Acrocephalus arundinaceus</i>)	!
3	Очеретянка лучна (<i>Acrocephalus schoenobaenus</i>)	
4	Кобилочка солов'їна (<i>Locustella luscinioides</i>)	!
Родина Суторові (Paradoxornithidae)		
5	Синиця вусата (<i>Panurus biarmicus</i>)	!
Родина Ібісові (Threskiornithidae)		
6	Коровайка (<i>Plegadis falcinellus</i>)	! ЧКУ
7	Колпиця, косар (<i>Platalea leucorodia</i>)	! ЧКУ
Родина Качкові (Anatidae)		
8	Гуска сіра (<i>Anser anser</i>)	!
9	Лебідь-шипун (<i>Sygnus olor</i>)	!
10	Чирок-тріскунок (<i>Anas querquedula</i>)	
11	Широконоска (<i>Anas clypeata</i>)	
12	Крижень (<i>Anas platyrhynchos</i>)	!
13	Качка сіра, або нерозень (<i>Anas strepera</i>)	
14	Чернь білоока (<i>Aythya nyroca</i>)	! ЧКУ
15	Попелюх (<i>Aythya ferina</i>)	
Родина Пірникозові (Podicipedidae)		
16	Пірникоза велика, норець великий, чомга (<i>Podiceps cristatus</i>)	!
17	Пірникоза сірошока, норець сірошокий (<i>Podiceps grisegena</i>)	
18	Пірникоза чорношия, норець чорноший (<i>Podiceps nigricollis</i>)	
19	Пірникоза мала, норець малий (<i>Podiceps ruficollis</i>)	
Родина Бакланові (Phalacrocoracidae)		
20	Баклан малий (<i>Phalacrocorax pygmaeus</i>)	ЧКУ
21	Баклан великий (<i>Phalacrocorax carbo</i>)	
Родина Чаплеві (Ardeidae)		
22	Чапля мала біла (<i>Egretta garzetta</i>)	
23	Чапля сіра (<i>Ardea cinerea</i>)	
24	Чапля жовта (<i>Ardeola ralloides</i>)	! ЧКУ
25	Чепура велика, велика біла чапля (<i>Egretta alba</i>)	
26	Бугай (<i>Botaurus stellaris</i>)	!
27	Бугайчик (<i>Ixobrychus minutus</i>)	!
28	Квак (<i>Nycticorax nycticorax</i>)	
Родина Яструбові (Accipitridae)		
28	Лунь очеретяний (<i>Circus aeruginosus</i>)	!
Родина Пастушкові (Rallidae)		
29	Пастушок (<i>Rallus aquaticus</i>)	
30	Погонич звичайний (<i>Porzana porzana</i>)	
31	Погонич малий (<i>Porzana parva</i>)	
32	Лиска (<i>Fulica atra</i>)	!
33	Курочка водяна (<i>Gallinula chloropus</i>)	!
34	Султанка (<i>Porphyrio porphyrio</i>)	!
Родина Вівсянкові (Emberizidae)		
35	Вівсянка очеретяна (<i>Emberiza schoeniclus</i>)	
Родина Мухоловкові (Muscicapidae)		
36	Синьопийка (<i>Luscinia svecica</i>)	!
Родина Мартиніві (Lariidae)		
36	Мартини (<i>Larus</i>)	
37	Крячок чорний (<i>Chlidonias niger</i>)	!

! – види, які тісно пов'язані з очеретяними заростями, а саме, використовують їх постійно або часто як місце проживання та/чи гніздування.

ЧКУ – вид занесений до Червоної книги України.

ВРАХУВАННЯ ПИТАНЬ ЗБЕРЕЖЕННЯ ПТАХІВ — МЕШКАНЦІВ ОЧЕРЕТЯНИХ ЗАРОСТЕЙ

Існує чималий перелік видів птахів, що пов'язані із очеретяними заростями півдня України. По-перше, це ті пернаті, що гніздуються або взагалі постійно мешкають у цих рослинних угрупованнях (див. табл. 1). По-друге, це сотні видів птахів, для яких очеретяні зарості виконують важливу роль під час їхніх міграцій.

Науково обґрунтоване викошування очерету в цілому діє сприятливо на різноманіття орнітофауни і навіть рекомендується орнітологами для покращення умов гніздування птахів. Якщо застосовувати мозаїчне, а не суцільне викошування заростей очерету і, таким чином, розчищати окремі протоки у плавнях і штучно створювати різноманітність середовища, така територія стане ще більш придатною для гніздування птахів. Тому, уповноважені природохоронні органи, із залученням фахівців профільних науково-дослідних установ, повинні забезпечити відповідне зонування очеретяних масивів.

Оскільки у зимовий час водоплавні птахи менше використовують очерети, бо надають перевагу відкритій воді, саме зимове викошування є рекомендованим.

Випалювання очерету на територіях мешкання птахів є чи не головним фактором зниження чисельності або навіть зникнення останніх.

ПРО ЗБЕРЕЖЕННЯ ВОДООЧИСНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ УГРУПОВАНЬ ОЧЕРЕТУ В ПРОЦЕСІ ЗАГОТІВЛІ

Серед прибережно-водної рослинності очерет є особливо ефективним біофільтром, його угруповання виконують бар'єрну функцію на шляху надходжень розчинених органічних і мінеральних речовин та твердого стоку з водозбірного басейну. Очерет може зростати у сильно забруднених водах, наприклад на полях фільтрації, та очищувати їх. Його довгі трубчасті пагони і товсті кореневища містять великі повітряні порожнини, що дозволяє цій рослині існувати навіть у дуже забрудненій, майже без кисню воді. На нижніх вузлах його пагонів густо розташовані додаткові повітряно-водні корені, які й затримують бруд. Як результат, очеретяні зарості площею в один гектар у стічних водах затримують за один сезон до 5-6 тон різноманітних солей, не кажучи вже про сміття, відмерлу органічну речовину тощо.

Водоочисні властивості очеретяних заростей полягають в тому, що вони:

- затримують механічні частки і сприяють їх осіданню;
- поглинають біогенні елементи (азот, фосфор, калій, кальцій, магній, марганець, сірку);
- накопичують деякі важкі метали, зокрема, кадмій, мідь, свинець, цинк;
- накопичують органічні речовини, які важко розкладаються;

– в процесі фотосинтезу збагачують воду киснем, що покращує процеси окислення і розкладання органічних сполук-забруднювачів;

– очищують воду від деяких токсичних речовин і переводять їх у нетоксичну форму.

В південному регіоні України лише надземні органи очерету щорічно акумулюють з ґрунту, донних відкладів і води 1714 кг стронцію (включаючи радіоактивний ізотоп Sr 90), 11221 кг фосфору, 1145 кг свинцю, 1074 кг цинку, 448 кг нікелю і 16207 кг марганцю (Дубина, 2003). У розвинених країнах (цит.за: Диренко, Коцарь, 2006) – у США (Dawson et al., 1989), Нідерландах (Gleichman-Verheyc, 1992), Японії (Nosokova, 1991), Китаї (Дин Яньхуа, 1992), Норвегії (Blankenberg, 2003), Великобританії (Hadlington, 1991), Ірландії (Healy, Cawleyb, 2002), Австралії (Lloyd et al., 2001) вже широко застосовують цю потужну очисну здатність водних рослин, висаджуючи очерет та інші супутні водні рослини у штучні відстійники або створюючи штучні плантації очерету і рогозу на промислових підприємствах для очищення промислових, господарсько-побутових стічних вод і поверхневого стоку. Наприклад, у м. Бентон (США), з населенням 4700 людей, з 1985 р. побутові стічні води очищують у ставках із заростями очерету та інших водних рослин. Підраховано, що вартість такої системи очищення у 10 разів нижча, ніж вартість традиційних систем при задовільному очищенні води від сполук азоту, фосфору, завислих часток та органічних речовин (Dawson et al., 1989).

Виконання вимог “Технологічної інструкції з проведення зимової заготівлі очерету” дозволить підтримати і навіть покращити природну здатність його угруповань очищувати місцеві водойми.

ПРО ШКІДЛИВІСТЬ ВИПАЛЮВАННЯ ОЧЕРЕТЯНИХ ЗАРОСТЕЙ

В Україні щорічно свідомо випалюють частину очеретяних заростей з метою очищення території від старих стебел. Але при спалюванні біогенні елементи та шкідливі речовини не вилучаються із біогеохімічного колообігу, а, навпаки, посилюють процеси антропогенного евтрофування, тому загальний стан водойми згодом погіршується.

У вогні гинуть пташині гнізда разом з майбутніми пташенятами.

Після пожежі у плавнях бурхливо розвиваються інші, не характерні для них види, зокрема, рогіз та бур'яни. Це відбувається в результаті підвищення кількості азотних сполук, які надходять у ґрунт разом з золюю. В результаті запаси корисної сировини очерету зменшуються.

Необхідно, щоб заготівельники очерету не допускали випалювання його заростей.

THE PROCEDURE RECOMMENDATIONS ON ENVIRONMENTALLY SAFE HARVESTING (THROUGH CUTTING) OF COMMON REED

SUMMARY

FOREWORD

Ukraine has a considerable legislation in the field of management of bio-resources. But this is not enough for the goals of environmentally friendly nature management. The stakeholders' awareness and their free good will are obligatory as well.

Data given in the brochure are planned for using by a wide circle of readers. The brochure may serve as a guide firstly for enterprises and entrepreneurs engaged in harvesting and supply of common reed, experts in nature protection and management, especially who prepare license papers, for other persons interested in management of natural plant resources.

We are happy of seeing the creation of the brochure to join state employees, scientists, public persons and popularizers of environmental knowledge. We hope that this publication can help a reed supplier in keeping off poaching, being consistent with a harvesting technology and optimizing a paper work to take a license.

The brochure is sequential after publication cycle started by the publication "*Conservation of biodiversity in Seaside-Steppe green ecocorridor. Catalogue of plant and animal species which are under special protection in Ukraine and are vulnerable in the process of forestry management*". This brochure is aimed at conservation of biodiversity of Northern Black Seaside region.

To contact with authors

Yaroslav Movchan, Ph.D., naturalist, was working in the Ministry of Environmental Protection of Ukraine during numerous years, nowadays he is engaged in development and promotion of environmentally friendly nature management system, laureate of State Prize in field of Science and Technology. E-mail – yaroslav.movchan@gmail.com

Serhiy Tarashchuk, Ph.D., employee of I.I.Schmalhausen Institute of zoology of NAS of Ukraine; zoologist, expert in environmental protection, head of National Ecological Center of Ukraine (NGO). E-mail – tarashch@veer.net.ua

Marina Paraphilo, expert of bio-resources management and issuing licenses in the state regional department of the Ministry of Environmental Protection of Ukraine. E-mail – eco1@mksat.net

Hanna Kolomiets, expert of nature management of nature reserve fund, worked for a long time for the Ministry of Environmental Protection of Ukraine, botanist. E-mail – koloanka@mail.ru

Dmytro Dubyna, Ph.D., professor, leading research officer of Geobotany Department of M.G. Kholodny Institute of Botany of NAS of Ukraine, one of the leader scientists in field of geobotany, phytosociology and plant resource science of Ukraine, laureate of State Prize in field of Science and Technology. E-mail – geobot@ukr.net

Olena Zhmud, Ph.D., senior staff scientist of Danube biosphere reserve of NAS of Ukraine, expert in field of geobotany, phytosociology, phytosoziology and nature reserve management, laureate of McArthur's Prize in field of plant resources conservation of Danube biosphere reserve. E-mail – reserve@it.odessa.ua

Oksana Abduloyeva, Ph.D., botanist, Taras Shevchenko National University of Kyiv. E-mail – oksasteppe@rambler.ru

ISSUING THE LICENSES: THE MANUAL

GENERAL PROVISIONS

The cutting of common reed in relatively small quantities, with the personal purposes only and without purpose of selling belongs to the category of general use of natural plant resources. General use of natural plant resources doesn't need issuing the licenses in Ukraine. Besides that general use of natural plant resources is free.

The cutting and harvesting of common reed in large quantities and with the main purpose of selling reed or reed products and getting a profit is considered to be a special use of natural plant resources. The latest category needs issuing the licenses.

The terms used are determined through the content of the brochure according to the current environmental legislation of Ukraine.

To harvesting reed for the special use there are needed the next documents:

- 1 – *Normative* for special use of natural plant resources. It is developed once per 3-5 years;
- 2 – *Limit (quota)* of special use of natural plant resources (ordinary on annual base);
- 3 – *License* for a special use of natural resources. It is developed once per a year or season.

The license is granted to the user based on the quota of special use of natural resources.

In the most cases the quota and the license are developed every year according the *provisions of normative*.

If harvesting reed within the lands of state forestry there is needed to execute a *forest card (ticket)* in addition.

It is recommended to hand in the application papers one year before beginning of the harvesting activities.

The procedure of issuing the licenses depends on conditions of land and nature management on the territory on which the reed cutting is planned. The procedure differs for the lands:

- of state forestry;
- of nature reserve fund of state importance in Ukraine;
- of nature reserve fund of local importance in Ukraine.

Under the Law on Plant Kingdom (1999) the special use of natural plant resources makes provision for:

- Planning and management aimed at environmentally friendly use of plant life;
- Fare for using the plant life with the commercial purposes;
- recovering losses of plant life;
- Scientific approach in use and management of natural plant resources;
- Protection of plant life.

Special use of natural resources requires payment excepting individual cases.

The procedure and norms of payment are cleared up in the brochure under the current legislation.

GENERAL PROVISIONS OF THE ISSUING THE LICENSE

Under the main legal regulations of issuing the licenses for special use of natural resources like Decrees of Cabinet of Ministers of Ukraine and Orders of Ministry of Environmental Protection of Ukraine, to take out a license there is needed:

1. To map a plot where is planned harvesting of reed.
2. Determine an owner, user or tenant of the plot by means of regional office of land resources.
3. To apply to the state regional department of the Ministry of Environmental Protection of Ukraine for the next information:
  - If reed cutting and harvesting is permitted on the plot;
  - If the plot isn't a part of nature reserve fund, state forestry or water fund of Ukraine;
  - If another persons have a license for reed harvesting on the given plot;
  - To which category of natural resources reed resources belong – to those of state or local importance?
4. To develop and submit to the state regional department of the Ministry of Environmental Protection of Ukraine the next papers:
  - Application for setting a normative with notification of the technology of cutting and harvesting;
  - Data of inventory of reed stock on the plot where cutting is planned.

The inventory expertise of plant resources is worked out and concluded by an appropriate specialized advisory institution once per 5 years.

5. The state regional department of the Ministry of Environmental Protection of Ukraine considers an application with other papers in a month.

If not having any notes the further procedure is like that:

a) In the cases of reed resources of the plot to be of local importance the state regional department sets a normative and informs the Ministry of Environmental Protection of Ukraine about it;

b) If reed resources of the plot are of state importance the state regional department sends the papers with the state regional department conclusion to the Ministry of Environmental Protection of Ukraine.

Setting of normatives for special use of natural resources of state importance is within competence of the Ministry of Environmental Protection of Ukraine.

The same situation is with the approval of limits (quota) for special use of natural plant resources of local and state importance correspondingly.

7. After approval of limits (quota) for reed harvesting the next steps are:

- a) to prepare an application for issuing the license;
- b) to agree the application with:
  - the local board,
  - land owner, user or tenant which is responsible for natural plant resources on the plot;
  - state regional department of the Ministry of Environmental Protection of Ukraine;
- c) to send the application with the accompanying papers to:
  - regional board in the case of reed resources to be of local importance;
  - state regional department of the Ministry of Environmental Protection of Ukraine in the case of reed resources to be of state importance.

Administrative determination is taken in a month since the date of receipt of the application for issuing the license.

In the chapters "Harvesting of reed on the plot within the territory of state forestry" and "Harvesting of reed on the plot within the territory of state water fund" there are determined peculiarities of cutting and harvesting of reed on the lands of state forestry and water fund in the brochure. For the first case the procedure needs agreements with the regional department of forestry as well.

HARVESTING OF REED ON THE PLOT WITHIN THE TERRITORY OF NATURE RESERVE FUND OF STATE IMPORTANCE

Regulations are determined under the Law on Nature Reserve Fund of Ukraine.

All the natural resources within the territory of nature reserve fund of state importance are considered to be of state importance.

The next objects belong to the territories of nature reserve fund of state importance:

- Nature reserves;
- Biosphere reserves;
- National nature parks;
- Nature sanctuaries, nature memorials, botanical gardens, dendrological parks, zoological parks and parks-memorials of landscape architecture of state importance.

On the territory of a nature reserve cutting and harvesting of reed with the commercial purposes is forbidden.

On the other territories of nature reserve fund of state importance cutting and harvesting of reed is possible just within the plots defined as ones for such special use purposes by the projects of spatial planning and land management or Statutes of these nature reserve territories. In these cases cutting and harvesting of reed is possible just within the conditions of fulfillment of objectives of this nature reserve territory.

General procedure of issuing the license requires an application for setting normative and agreement with administration of the territory of nature reserve fund of state importance.

HARVESTING OF REED ON THE PLOTS WITHIN THE TERRITORY OF NATURE RESERVE FUND OF LOCAL IMPORTANCE

Regulations are determined under the Law on Nature Reserve Fund of Ukraine.

All the natural resources within the territory of nature reserve fund of local importance are considered to be of local importance.

The next objects belong to the territories of nature reserve fund of local importance:

- protected landscape sites;

- regional landscape parks;
- nature sanctuaries, nature memorials, botanical gardens, dendrological parks, zoological parks and parks-memorials of landscape architecture of local importance.

On the territory of a protected landscape sites cutting and harvesting of reed with the commercial purposes is forbidden.

On the other territories of nature reserve fund of local importance cutting and harvesting of reed is possible by issuing the licenses for which the paper procedure is determined by local authorities and appropriate state agencies in each administrative region (the procedure developed in Mykolayiv region can be considered as an example).

General procedure of issuing the license requires an agreement with administration or land owner of the territory of nature reserve fund of local importance.

Decision concerning issuing the license is taken by regional board in a month and registered by the state regional department of the Ministry of Environmental Protection of Ukraine as usual.

There are determined the measures aimed at fire safety of reed plantations.

There are determined conditions of rejection of the license for reed cutting and harvesting and limits of responsibility for breach of the environmental legislation.

TECHNICAL INSTRUCTION FOR WINTER CUTTING AND HARVESTING OF REED

Technology imperfection of cutting and harvesting of reed threats both to reed stocks and environmental stability namely:

- Reed quality gets worse or even partly or mostly gets lost;
- Biodiversity of birds is reducing;
- Environmentally dangerous processes in water basins and wetlands are developing;

The requirements rising for environmentally safe technology of cutting and harvesting of reed are the next:

1. Cutting of reed with the purposes of getting a profit is possible only with the license issued by the appropriate procedure defined under the current legislation.

2. For cutting and harvesting of reed there should be chosen the area with a graded reed raw namely: stem length as 150-220 s-m, stem diameter – up to 4-5 mm for thin-stemmed reed and 5-7 (up to 10) mm for thick-stemmed reed. First of all there should be chosen the area located within large flood lands, shore plots of lakes, natural and storage ponds, shallow waters, flood plains of delta region of a river. On the plots for cutting of reed a part of other herbs should not exceed 10 %.

3. Cutting of reed is forbidden on the next area:

- Bogs and marshes. Location of such plots is determined by the state regional department of the Ministry of Environmental Protection of Ukraine;
- The reed plantations of a square less than or equal to 10 hectares;
- The area on which vegetation is still on the early stages of restoration or on the first stages of degradation. An actual state of present vegetation is determined by the state regional department of the Ministry of Environmental Protection of Ukraine;
- on the area of natural habitats of the plant or animal species included into the Red Book of Ukraine, Red List of IUCN and on the sites of plant communities included into the Green Book of Ukraine;

- within the area of a diameter of 500 m from colonies of water birds as heron-like, spoon-bills, cormorants and other rare ones. List of birds' species under protection is determined by nature protection agencies for each region;
- On the area where reed communities play a determinant part in erosion and abrasion prevention of the shores of water basins.

Such forbidden territories are defined by special central and regional executive authorities of environmental protection and with an assistance of experts and appropriate advisory institutions.

4. It is recommended to start cutting of reed in the second half of November, after defoliation of reed, in conditions of stable frost and deep freezing of surface water and soil.

5. Cutting and stocking up of reed may continue till the end of winter but should be anyway ended before nesting of birds on the plot.

- Reed can be cut manually or by special devices. In the last case the pressure upon soils should not exceed 100 g per dm². Under the heavier pressure young winter shoots of reed get excessive damage, soil gets firmer and it can influence upon the next year reed yield. Reed productivity reduces as usual and its habitats become degraded.

6. Reed should be cut on the height not lower than 10-15 s-m above the soil surface. The main criteria of the height for cutting should be a height of young winter shoots of reed: they must not be damaged by cutting.

7. Reed should be cut in a belt manner only, not by full cutting of the plot. The belts destined for cutting should not exceed 50 m wide. A cutting belt alternates with a non-cutting belt. Part of the latest ones should amount 10-25% of the part of cutting belts on the plot. This amount of non-cutting belts is higher for short-flooded area and lower for long- and stable flooded area. An optimal proportion is equal to 3:1 (tree parts of reed plot are for cutting, one – for non-cutting).

8. Grading of stems and binding of sheaves should be conducted out of reed plantations, on specially prepared plots.

9. Cut reed should be transported by 1-2 specially prepared routs out of main reed plantations. It is forbidden to pave tracks for transportation trough bogs and marshes and transport reed to the grading points by heavy machines with the pressure more than 100 g per dm² upon the soil.

10. After the end of full technology cycle for this cutting season all remains should be gathered and cleared away to prevent water pollution, intensive decomposition and development of a pesthole.

11. Burning of non-cutting plots of reed is forbidden on the area of commercial harvesting of reed.

12. Burning of remains and waste of reed cutting is forbidden if there was not a special permission of state regional department of Ministry of Environmental Protection of Ukraine.

13. To define an influence of cutting and stocking up of reed upon reed populations and habitats there is organized a monitoring of reeds. Certain parameters for population monitoring are determined. In the case of deviation of the defined parameters on 15-20 % and more compared with a control case a time of the next cutting cycle is postponed over 2-3 years compared to the fixed before. Monitoring is organized by state regional department of the Ministry of Environmental Protection of Ukraine with the assistance of experts and appropriate advisory institutions.

14. Pasture of cattle and summer cutting of reed on the plots where winter cutting has been done are permitted only over 2 years after the last winter cutting. It is forbidden a simultaneous use of reeds for winter cutting and summer mowing or pasture.

15. To use reed resources more effectively and stable it is recommended an attaching and consolidation of the lands destined for commercial production of reed after storage enterprises and entrepreneurs by means of contracts for 10-50 years. Rent contract should be canceled if technical requirements and rules for reed resources special use are not kept properly and/or nature protection regulations like of the laws On Environmental Protection, On Plant Kingdom, On Nature Reserve Fund of Ukraine, Forest and Water Codes are broken.

ON ADVANTAGE OF CUTTING OF REED FOR BIODIVERSITY CONSERVATION

An experience of Danube biosphere reserve has shown that limited cutting of underground biomass of reed in winter makes better a state of environment of flood-plains and is favorable for sustainable development and increasing of diversity of plant and animal life within flood-plains.

In conditions of winter cutting of reed there is increased reed biomass, density of young shoots, quality of stems, and at the same time there is reduced a number of pest-damaged stems and excess quantities of the synthesized organic substances.

Winter cutting in frost conditions doesn't influence upon diversity of flood-plain vegetation negatively, but in conditions of temperatures above 0oC there is observed weakening of reed population vitality and the latest may be restored just over a year.

CONSIDERATION OF OBJECTIVES OF PROTECTION OF BIRDS SPECIES AND BIRDS HABITATS DIVERSITY

There is represented a sizeable list of bird species which vital functions are connected with reeds on the South of Ukraine. Important relations may be caused by nesting or stable habitation inside of reeds and by using reeds when migrating.

The list counts almost 40 bird species (see Latin names in Ukrainian text – tab. 1).

Special symbols:! – Means that these species are very closely related to reeds (nest or are inhabitants). ЧKY – means including into the Red Data Book of Ukraine.

In general environmentally safe cutting of reed kindly influences upon biodiversity of birds because extreme overgrowing of wetlands with reed causes reducing of quantities and diversity of nesting and migrating bird species. In winter water birds prefer open area so winter cutting of reed is defensible.

ON PRESERVATION OF WATER PURIFICATION PROPERTIES OF REEDS DURING HARVESTING

Reeds are one of the main biological filters and barriers in water basins even in much polluted water.

Water purification properties of reeds are the next:

- hold up mechanical waste and put them down of water basin;
- absorb biogenic compounds like such of nitrogen, phosphorus, potassium, calcium, magnesium, manganese, sulfur;
- purify water by accumulating some harmful metal elements and the organic substances slowly decomposed;
- enrich water of oxygen to favor purification process in water basins/

There is given a foreign experience of using reeds in water purification process.

Requirements and rules of technical instruction for environmentally safe cutting and harvesting of reed are aimed at maintenance and improvement of the given water purification properties of reeds.

Also there is analyzed a harmful practice of intentional burning of reeds to clear them from old stems. Reasons for imposing a ban on intentional burning are given.

In ANNEXES there are given forms of some documents needed for issuing the license to harvest reed on the lands of special management like of state forestry and nature reserve fund of Ukraine.

The latest part of the brochure is a glossary of used terms and abstract concepts.

Preparing the brochure there were used numerous reference sources like scientific papers of leader Ukrainian experts in the field of biodiversity and productivity of reeds, scientific books, maps, legal acts of Ukraine published by Supreme Board of Ukraine (parliament), Red Data Book of Ukraine, European Red List of Globally Threatened Animals and Plants, IUCN Red List as well as respective internet sources.

ДЖЕРЕЛА

Волошкевич А.Н., Жмуд Е.И., Жмуд М.Е. Природоохранные аспекты коммерческого использования тростника в Дунайском биосферном заповеднике // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія: Біологія, №4 (15) Спеціальний випуск: Гідроекологія. — 2001. — С. 206-207.

Дубына Д.В., Шеляг-Сосонко Ю.Р. Плавни Причерноморья. — К.: Наук. думка, 1989. — 272 с.

Дубына Д.В., Небесный В.Б., Шеляг-Сосонко Ю.Р. Розподіл фітомаси трав'яної рослинності плавнево-літорального ландшафту Дністра // Укр. ботан. журн. — 1991. — 48, №2. — С. 30-35.

Дубына Д.В. Распределение, эколого-ценотические особенности и ресурсы тростника (*Phragmites australis* (Cav.) Trin. ex Steud.) устьевой области Кубани // Изв. Сев.-Кавказ. науч. центра высш. шк. Естеств. науки. — 1987. — №4. — С. 1-12.

Дубына Д.В. Ресурсы тростника южного (*Phragmites australis*) нижнего Приднестровья, их рациональное использование и охрана // Изв. АН МССР. Сер. биол. и хим. наук. — 1987. — №4. — С. 7-13.

Дубына Д.В., Ступак А.П., Небесный В.Б. Распространение, эколого-ценотические особенности и ресурсы тростника южного в устьевой области Днепра // Бюл. Моск. о-ва испыт. природы. Отд. биол. — 1990. — 95, вып. 1. — С. 77-87.

Диренко А.А., Коцарь Е.М. Использование высших водных растений в практике очистки сточных вод и поверхностного стока / С.О.К. — 2006. — В. 4 від 12.04. — Інтернет-джерело: <http://www.c-o-k.com.ua/content/view/374/>.

Дин Яньхуа. Исследование образцового проекта системы очистки сточных вод на увлажненных землях с зарослями тростника // Chim. J. Environ. Sci. — 1992. — 13, №2. — P. 8-13.

Закон України "Про місцеве самоврядування в Україні", 1997. — Відомості Верховної Ради (ВВР), 1997, № 24, ст. 170/

Закон України "Про охорону навколишнього природного середовища", 1991. -Відомості Верховної Ради (ВВР), 1991, № 41, ст. 546

Закон України "Про рослинний світ", 1999. — Відомості Верховної Ради (ВВР), 1999, №22-23, ст. 198.

Закон України "Про природно-заповідний фонд України", 1992. — Відомості Верховної Ради (ВВР), 1992, № 34, ст. 502.

Закон України "Про тваринний світ", 2001. — Відомості Верховної Ради (ВВР), 2002, №14, ст. 97.

Закон України "Про Червону книгу України", 2002. — Відомості Верховної Ради (ВВР), 2002, №30, ст. 201.

Закон України "Про участь України в Конвенції про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення, головним чином як середовище існування водоплавних птахів" // Відомості Верховної Ради України від 10.12.1996 — 1996, №50

Закон України "Про екологічну мережу України" / Відомості Верховної Ради (ВВР). — 2004. — №45. — С. 502.

Зеров К.К. Водная растительность Килийской дельты Дуная // Дунай и придунайские водоемы в пределах СССР: Тр. Ин-та гидробиол. АН УССР. — 1961. — 36. — С. 37-48.

Небесный В.Б., Дубына Д.В. Дистанционный контроль состояния растительного покрова плавневых геосистем Северного Причерноморья // Оптическое, спектрометрическое

Додаток 2
до Порядку видачі спеціальних дозволів на
використання лісових ресурсів, затвердженого
Постановою Кабінету Міністрів України
від 23 травня 2007 р. № 761 «Про врегулювання
питань щодо спеціального використання лісових
ресурсів».

Серія _____
№ _____

ЛІСОВИЙ КВИТОК
" ____ " _____ 20__ р.

Область _____ Район _____

Власник лісів або постійний лісокористувач _____

Лісництво _____

На підставі _____

дозволяється _____
(найменування лісокористувача, його адреса)

здійснювати _____ в обсягах:
(вид спеціального використання лісових ресурсів)

Категорія лісів	Номер кварталу	Номер ділянки	Площа, гектарів	Дозволений обсяг використання	Ціна за одиницю виміру	Загальна сума, гривень

Усього _____

Строк внесення плати за використання лісових ресурсів _____

Особливі умови _____

Строк користування з " ____ " _____ 20__ р. по " ____ " _____ 20__ р.

МП Лісовий Лісовий
квиток квиток
видав _____ виписав _____
(підпис) (підпис)

З Правилами заготівлі другорядних лісових матеріалів і здійснення побічних лісових користувань, Правилами використання корисних властивостей лісів та Правилами пожежної безпеки в лісах ознайомлений.

Лісокористувач _____
(підпис)

Відмітка про результати використання лісових ресурсів
(корисних властивостей лісів) і внесення плати _____

Додаток
до Інструкції про порядок видачі дозволів на спеціальне
використання природних ресурсів у межах територій та
об'єктів природно-заповідного фонду
загальнодержавного значення, затвердженої наказом
Міністерства охорони навколишнього середовища
України від 11 травня 1994 р. № 43

ДОЗВІЛ № ____

" ____ " _____ 200__ р.

на спеціальне використання природних ресурсів
у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду

Видано _____

(назва установи, що видала дозвіл)

на використання природних ресурсів у межах _____

(категорія природно-заповідного об'єкта та його назва)

Дозвіл видано _____

(повна назва природокористувача, якому видано дозвіл)

Вид природокористування	Площа використання, га	Обсяг використання	Одиниця виміру	Примітки

Дозвіл дійсний до « ____ » _____ 200__ р.

_____ (посада)

_____ (підпис)

М.П.

Дозвіл № _____

“ ____ ” _____ 200__ р.

на використання природних ресурсів у межах територій та об'єктів
природно-заповідного фонду місцевого значення

Категорія території та об'єкту природно-заповідного фонду _____

Його назва _____

Власник або постійний користувач природних ресурсів _____

Видано дозвіл _____

(назва підприємства, установи, організації)

У процесі природокористування дозволяється:

1. _____

2. _____

Дозвіл дійсний до “ ____ ” _____ 200__ р.

Голова Ради _____
(П.І.П.)

_____ (підпис)

М.П.

Зареєстровано в державному управлінні
охорони навколишнього природного середовища
в Миколаївській області
за № _____ від “ ____ ” _____ 200__ р.

кое и радиометрическое оборудование для экологического мониторинга: Тез. докл., Минск, 10-12 сентября 1991 г. — С. 47-49.

Постанова Кабінету Міністрів України від 10 серпня 1992 р. №459 "Про порядок видачі дозволів на спеціальне використання природних ресурсів і встановлення лімітів використання ресурсів загальнодержавного значення" <http://www.minagro.gov.ua/page/?3165>

Постанова Кабінету Міністрів України від 23 квітня 1996 р. №449 "Про затвердження Порядку заготівлі другорядних лісових матеріалів і здійснення побічних лісових користуваль в лісах України". — www.dkrp.gov.ua/control/publish/article

Постанова Кабінету Міністрів України від 23 травня 2007 р. №761 "Про врегулювання питань щодо спеціального використання лісових ресурсів". — <http://www.dkrp.gov.ua/control/publish/article>

Постанова Кабінету Міністрів України від 29 серпня 2002 р. №1287 Про Порядок надання водно-болотним угіддям статусу водно-болотних угідь міжнародного значення // Офіційний вісник України від 20.09.2002 — 2002, №36

Попова О.М. Експертний висновок про можливість та обсяг зимового косіння очерету на землях Біляївського лісництва СПД Цюпа М.В. — Одеса. Південний науковий центр. — 2005. — 18 с. (на правах рукопису).

Природно-ресурсний аспект розвитку України / Проект "Програма сприяння сталому розвитку в Україні". / Кер. розд.: І.Д.Андрієвський, Ю.Р.Шеляг-Сосонко. — К.: Вид. дім "KM Academia", 2001. — 112 с.

Ткаченко В.С., Костылев А.В. Фито-экологические аспекты гидромелиораций северо-западного Причерноморья. — Киев: Наук. думка, 1985. — 196 с.

Уранов А.А. Фитогенное поле // Проблемы современной ботаники. — М.—Л.: Наука, 1965. — 1. — С. 251-254.

Червона книга України. Тваринний світ / НАН України; Під заг. ред М.М. Щербака. — К.: Укр. енцикл. ім. М.П.Бажана, 1994. — 461 с.

Blankenberg A.-G.B., Braskerud B.C. "LIERDAMMEN" — a wetland testfield in Norway. Retention of nutrients, pesticides and sediments from a agriculture runoff: Diffuse Pollut. Conf., Dublin, 2003.

Dawson G.F., Loveridge R.F., Bone D.A. Grop production and sewage treatment using gravel bed hydroponic erridation // Chem. Brit. — 1989. — 21, #2 — P. 57-64.

Gleichman-Verheyc E.G., Putten W.H., Vander L. Alvalwaterzuvering met helofytenfilters, een haalbaarheidsstudie // Tijdschr. watervoorz. en afvalwater. — 1992. — 25, #3. — P. 56-60.

Hosokova Yasuschi, Miyoshi Eiich, Fukukawa Keita. Характеристика процесса очистки прибрежных вод тростниковыми зарослями // Rept. Part and Harbour. Res. Inat. — 1991. — 30, №11. — P. 206-257.

Hadlington Simon. An interesting reed // Chem. Brit. — 1991. — 27, #4. — P. 229.

Healy A., Cawleyb M. Nutrient Processing Capacity of a Constructed Wetland in Western Ireland // J. Environ. Quality. — 2002. — 31. — P. 1739-1747.

Lloyd S.D., Fletcher T.D., Wong T.H.F., Wootton R.M. (Australia). Assessment of Pollutant Removal Performance in a Bio-filtration System: Preliminary Results, 2nd South Pacific Stormwater Conf.; Rain the Forgotten Resource, 27-29 June 2001, Auckland, New Zealand. — P. 20-30.

Zhmud E.I. Reed management of the secondary delta of the Danube Kilian arm the Danube Biosphere reserve // International Conference on Phragmites-dominated wetlands, their functions and sustainable use. April 18-23, 1999 Trebon, Czech Republic. — P. 97.

Додаток 1

Додаток 2

Додаток 3

СЛОВНИК ВИКОРИСТАНИХ ТЕРМІНІВ І ПОНЯТЬ

При підготовці словника використані матеріали відповідних статей Юлії Бондаренко, Тетяни Гардашук, Володимира Домашлінця, Сергія Матвєєва, Ярослава Мовчана в Екологічній Енциклопедії (2007), ресурси інтернет-сайтів та авторські напрацювання Оксани Абдулоєвої, Дмитра Дубини, Ярослава Мовчана.

Антропогенна трансформація природного довкілля (anthropogenic (man-made) transformation of environment) — перетворення природних систем і територій — угруповань, екосистем, ландшафтів та природи в цілому через людську діяльність. Таке перетворення супроводжується втратою притаманних природним системам і територіям рис і дуже часто чинить негативний вплив на природу: зменшується чи змінюється біорізноманіття, погіршуються і зникають природні середовища існування, біотопи та ектопи, змінюються природні умови — характеристики клімату, ґрунтів, рельєфу, режим водоїм тощо. Перетворення природи людиною може проявлятися у прямому впливі, наприклад, фізичному знищенні екосистеми чи ландшафту, в їхній фрагментації — поділі та роздрібненні; в зміні показників біорізноманіття — у зменшенні кількості рідкісних та/чи збільшенні кількості чужих для природної системи чи території організмів (вселенців, інтродуцентів); а також опосередковано, через зміну екологічних умов та екосистемних функцій, коли, зокрема, погіршуються одні природні процеси та життєдіяльність певних організмів і покращуються інші процеси і, відповідно, життєдіяльність інших організмів.

Біологічні запаси рослинних ресурсів (biological stock of plant resources) — загальна величина ресурсів певного виду чи групи рослин на певній території, встановлена на основі наукових досліджень (вага/площу).

Біорізноманіття, біорозмаїття, біотичне різноманіття, біорізноманітність (biological diversity, biodiversity) — 1) Різноманіття живої природи. 2) Мінливість серед живих організмів з будь-яких територій, включаючи, зокрема, суходольні, морські та інші водні, та серед екологічних комплексів, частинами яких вони є; ця мінливість включає мінливість всередині видів, між видами, та між екосистемами (офіційне визначення, затверджене ООН в 1992 році в Ріо-де-Жанейро на самміті з питань довкілля та розвитку і включене до Конвенції з охорони біорізноманіття). 3) Системно-організований комплекс організмів та їх систем в єдності з природним довкіллям. Цей комплекс є основою для еволюції адаптацій та стійкості біо- і екосистем. З даного визначення випливає принциповий і необхідний шлях вирішення довкілних (екологічних) проблем, а саме, — збереження біотичного різноманіття. Високе біорізноманіття сприяє стабільності та продуктивності екосистем. Різні види, займаючи відповідні екологічні ніші, забезпечують повніше використання ресурсів. Повніше використання ресурсів, зокрема, протидіє втручанню тих чи інших чинників та/чи вселенню небажаних організмів. Конкуренція за ресурси між видами сприяє, з одного боку, ефективнішому природному добору, з іншого — оптимізації структури екосистеми. Достатньою умовою і шляхом вирішення екологічних проблем повинна бути зміна характеру суспільно-економічного прогресу та забезпечення його екологічної безпеки, яка має перед-

бачати максимальну невиснажливість у використанні відновлюваних природних ресурсів і мінімізацію використання невідновних ресурсів.

Біотоп (biotope) — угруповання усіх живих організмів (рослин, тварин, грибів, мікроорганізмів) в однорідних умовах.

Болото (bog, fen, mire, marsh, swamp) — надмірно зволожена ділянка земної поверхні із застійним водним режимом, вкрита особливими вологолюбними рослинами. Не всі зволожені ділянки суходолу є болотами. В болоті, зазвичай, відбувається процес накопичення нерозкладених рослинних залишків та утворення торфу, звичайно товщиною не менше 0,3 м. Проте, торфоутворення — не обов'язковий критерій для виділення болота. Головні відмінності болотяних екосистем від інших: переважання процесів акумуляції над розкладанням; постійне чи застійне тривале або сильне слабопротічне зволоження; болотяний тип ґрунтотворення. [Вікіпедія <http://uk.wikipedia.org/>].

Водно-болотні угіддя (wetlands) — райони боліт, фенів, торфових угідь чи водойм природних або штучних, постійних чи тимчасових, стоячих чи протічних, прісних, солонуватих чи солоних, включаючи морські акваторії, глибина яких під час відпливу не перевищує шести метрів. З водно-болотними угіддями екологічно пов'язані водоплавні птахи (стаття 1 Рамсарської Міжнародної Конвенції про водно-болотні угіддя). [Вікіпедія <http://uk.wikipedia.org/>].

Геоботанічний район (geobotanical region) — умовна одиниця геоботанічного районування території, що виділяється за більш-менш однорідним складом рослинності та природних умов, з якими вона пов'язана (звичайно, в першу чергу, ґрунтів). Наприклад, геоботанічний район дубових та дубово-грабових лісів і лучних степів означає, що територія цього району природно вкрита (або була вкрита) такими переважаючими типами рослинності як дубові та дубово-грабові ліси і лучні степи у найбільш типових за своїми екологічними умовами ділянках даної території, оскільки цей район знаходиться у рівнинній частині України, в західній частині зони Лісостепу, де і переважають такі лісотвірні породи, як дуб і граб, на безлісних просторах трапляється посухостійка трав'яниста рослинність типу лучних степів і тому, відповідно, поширені сірі лісові ґрунти та чорноземи різних видів. Однорідний склад рослинності говорить про більш-менш однорідні природні умови даної території, в першу чергу, такі, як клімат, рельєф і геологічні умови, ґрунтовий покрив та ґрунтотвірні процеси. Геоботанічне районування території України покриває її сіткою таких геоботанічних районів і може використовуватись для планування певних землепорядкувальних заходів, що передбачають врахування та/чи зміну деяких особливостей природних умов і природної рослинності [див. "Геоботанічне районування УРСР", 1977].

Довкілля (environment) — 1) Похідне від "довкіл" — частина природи, доступна розвитку людської цивілізації, пізнання та практичної діяльності, охоплює біосферу та сферу безпосереднього проживання та життєдіяльності людини і суспільства і формується в процесі розвитку суспільства. 2) Термін "довкілля", відновлений в новітній українській культурі в кінці 80-х — на початку 90-х рр. 20-го століття Юрієм Глебою та Юрієм Костенком, застосовується для позначення поняття, яке древні греки називали "ойкумена", а в сучасній англійській літературі на екологічну тематику — "environment", і є синонімом до "навколишнє природне середовище".

Застосування терміну і поняття "довкілля" є концептуально-важливим, оскільки красиво вирішує колізію із ненормативним застосуванням поняття і терміну "екологія". Мова про те, що в ситуаціях, коли йдеться про "екологію душі" чи "екологію нафтової свердловини" тощо, коректно кажучи, екології не дуже багато — це метафори чи аберації свідомості авторів, які не дозволяють ні продуктивно вирішувати конкретні проблеми, ні розвивати екологію (тут "екологія" — наука про екосистеми, в плані автентики, запропонованої Е.Геккелем і використовуваної Тенслі, Федоровим і Гільмановим та іншими).

В середині 90 -х років ХХ-го століття поняття і термін "довкілля" стали юридично формалізованими, набули правового статусу, через введення в термінологію Конституції України (принагідно зазначимо, що в Конституції не зустрічається термін "навколишнє природне середовище").

Евтрофування (eutrophication) — процес потрапляння в довкілля чи певне середовище евтрофікантів — "поживних" речовин, які містять розчинні сполуки азоту і фосфору, і сприяють в певних умовах швидкому нагромадженню органічної речовини, наприклад, шляхом "цвітіння" синьо-зелених водоростей. Цей процес, в свою чергу, призводить до подальшого розкладання органічних речовин, зниження концентрації кисню у воді, звичайно з наступним перетворенням екосистеми.

Едифікатор (ediphycator, coenosis-maker) — вид, який визначає структуру рослинного угруповання (в геоботаніці), в ширшому контексті — визначальний елемент системи. Наприклад, у такому рослинному угрупованні, як широколистяний ліс, едифікаторами можуть виступати дуб, бук, граб, у хвойних лісах — ялина, ялиця чи сосна, у приводних угрупованнях — очерет чи рогіз. Едифікатор у рослинному угрупованні формує певний мікроклімат, ярусність, "диктує" іншим організмам режими освітлення, вологості, надходження поживних речовин тощо, створюючи навколо себе своєрідне "фітогенне" поле.

Екомережа (econetwork) — система просторово зв'язаних біотопів (тобто ділянок з угрупованнями живих організмів) на місцевому, регіональному чи іншому рівнях, яка має певний правовий статус та покликана підтримувати і відновлювати природний каркас території.

Ідея екомережі пов'язана з підтриманням та/чи відновленням природних біогеохімічних циклів, забезпеченням вільного схрещування між особинами одного виду, неперервності природних ділянок на території, збереженням/відновленням еко- та біотопів, — з одного боку, та гармонізацією такої діяльності з суспільно-економічною діяльністю — з іншого (джерело — Мовчан, 1997). Екомережа — втілення екосистемного підходу у процесі просторово-планувальної діяльності, що є базовим інструментом екологічно збалансованого розвитку на ландшафтно-екосистемному рівні. Результат втілення ідеї екомережі — оптимізація суспільно-економічних заходів на одній частині території, запуск природних процесів відновлення та стабілізації екосистем і ландшафтів, а також збереження природних біо- та екотопів на іншій її частині.

Національна екомережа України являє собою мережу природних територій та об'єктів, що підлягають особливій охороні, утворюють єдину територіальну систему і включають території та об'єкти природно-заповідного фонду, курортні та лікувально-оздоровчі, рекреаційні, водозахисні, полезахисні та інші типи територій та об'єктів, що визначаються законодавством України. Національна екомережа України формується з метою відновлення

природних середовищ існування дикої флори та фауни, покращання стану збереження окремих компонентів біорізноманіття, зміцнення екологічних зв'язків та цілісності екосистем, збільшення площі земель країни з природними ландшафтами до рівня, достатнього для збереження їх різноманіття, близького до притаманного їм природного стану, та формування їхньої єдиної територіальної системи, побудованої відповідно до забезпечення можливостей природних шляхів міграції та поширення видів рослин і тварин, для збереження природних екосистем, видів рослинного і тваринного світу та їхніх популяцій.

Згідно із Законом України "Про екологічну мережу України" (№ 1864-IV, прийнятий 24 червня 2004 року, вступив в силу з 1 січня 2005 року), до структурних елементів екомережі відносяться ключові, сполучні, буферні та відновлювані території. Сполучні території (екокоридори) поєднують між собою ключові для збереження біорізноманіття та екосистем території, забезпечують міграцію тварин та обмін генетичним матеріалом. Одним з таких природних коридорів міжнародного значення є Азово-Чорноморський — ланцюг прибережно-морських природних ландшафтів вздовж берегів Азовського і Чорного морів на півдні України.

Екотоп (ecotope) — 1) Ділянка, яка характеризується певними однорідними екологічними умовами (чинниками дії на живі організми), такими як температура, сонячне випромінення, вологість, особливості ґрунту та багатьма іншими (наприклад, степові чи гірські, болотні чи узбережні ділянки і т.д.). 2) Середовище існування живих організмів, з притаманними йому умовами життєдіяльності останніх.

Експлуатаційні запаси рослинних ресурсів (exploitation stock of plant resources) — та частина ресурсів, яка може бути відчужена, передана в експлуатацію (збір, вирубування, викошування тощо) на основі наукових обґрунтувань через процедуру видачі лімітів та/або дозволів (квитків, ліцензій).

Європейська ландшафтна конвенція (European Landscape Convention) — регіональна конвенція (див.: конвенція, регіональні документи щодо довкілля, ЕЕ, т.3), яку було прийнято 20 жовтня 2000 року у місті Флоренція (Італія). Від імені України Європейську ландшафтну конвенцію було підписано в м. Страсбурзі (Франція) 17 червня 2004 року і ратифіковано Законом України від 07 вересня 2005 року №2831-IV "Про ратифікацію Європейської ландшафтної конвенції" (далі — Конвенція). Станом на 15 січня 2007 року її ратифікували 26 країн (ще 8 країн підписали). Конвенція вступила в силу 1 березня 2004 року. Її цілями є сприяння охороні, регулюванню та плануванню ландшафтів, а також організація європейської співпраці з питань ландшафту. Вона поширюється на усі природні, сільські, міські та приміські території, суходіл, внутрішні води та морські акваторії, унікальні ландшафти та ландшафти звичайні і занедбані. [www.coe.int]

Загальнодержавна програма формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки (Pan-Ukrainian State Programme of the National Ecomerger of Ukraine Development on the years 2000-2015) (далі — Програма екомережі) — екологічна програма національного рівня, що визначає мету, завдання і заходи щодо створення екомережі (див. Екомережа) і затверджена Законом України від 21.09.2000 № 1989-III. Основою для формування загальнополітичних та стратегічних заходів Програми екомережі стали рекомендації Всеєвропейської стратегії збереження біологічного та ландшафтного різноманіття (1995 р.) щодо формування Всеєвропейської екомережі як єдиної просторової системи.

Метою Програми екомережі є сприяння реалізації державної екополітики на пріоритетних напрямках розвитку держави і координація діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади для розв'язання екологічних проблем, зокрема, таких як: фрагментація ландшафтів та екосистем (поділ і роздрібнення екосистем внаслідок будівництва мережі транспортних комунікацій — доріг, автострад, трубопроводів, водосховищ та пов'язаних з ними іригаційних споруд — дамб, гребель, насосних станцій, ліній електропередач тощо), що призводить до порушення міграційних шляхів тварин та цілісності екосистем); деградація природних середовищ існування — екоотопів та біотопів (відбувається, в основному, за рахунок забруднення довкілля); екологічно незбалансоване, виснажливе використання різноманіття живих організмів та ландшафтів. Період реалізації Програми поділяється на два етапи — 2000-2005 та 2006-2015 роки.

На першому етапі передбачене збільшення площ окремих елементів національної екомережі, розроблення економічних важелів сприяння формуванню екомережі на землях усіх форм власності, створення відповідної нормативно-правової бази, здійснення комплексу необхідних наукових досліджень та організаційних заходів.

На другому етапі планується довести площу національної екомережі до рівня, необхідного для забезпечення екологічної безпеки України, введення в дію сталої системи природоохоронних заходів збереження біотичного та ландшафтного різноманіття.

Відповідно до Програми, до 2015 року загальна площа земель екомережі має складати 41,68% від загальної площі України або 25164,5 тис га, площа територій та об'єктів природно-заповідного фонду має складати 10,4 % від загальної площі країни, або 6275 тис га (станом на 1.01.06 — 4,65 % і 2916,2 тис га відповідно).

Міжнародні списки видів, яким загрожує зникнення (international lists of the endangered species) — спеціальні списки видів, які формуються експертами і затверджуються регіональними чи світовими форумами і мають рекомендаційний характер. Найбільш відомі документи такого типу: 1) Список Міжнародного Союзу охорони природи МСОП (IUCN); 2) Європейський червоний список тварин та рослин, що перебувають під загрозою глобального зникнення та рекомендація щодо його застосування (European Red List of Globally Threatened Animals and Plants and Recommendations on its Application) — документ, схвалений Європейською економічною комісією ООН на 46-й сесії відповідно до Рішення D(46) у 1991 році; 3) Червоний список Чорного моря Чорноморської комісії тощо; 4) список видів, занесених до Бернської конвенції про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі; тощо. Наприклад, Європейський червоний список містить перелік з 60 видів ссавців, 28 видів птахів, 37 видів рептилій, 19 видів амфібій, 38 видів прісноводних риб, 238 видів безхребетних і близько 4500 видів судинних рослин, яким загрожує зникнення у світовому масштабі. В Україні Європейський червоний список береться до уваги під час вирішення питання щодо занесення певних видів до Червоної книги України, а також планування та здійснення заходів щодо збереження чи відновлення їхніх популяцій.

Орнітофауна (ornitofauna) — частина тваринного світу, яка об'єднує птахів.

Первинна продукція (primary production) — 1) сумарна кількість органічної речовини, вироблена за певний проміжок часу рослинами. 2) Приріст рослинної біомаси в екосистемі. Розрізняють валову первинну продукцію — кількість усіх органічних речовин, утворених

рослинами в процесі фотосинтезу в екосистемі за певний проміжок часу. Оскільки частина цих речовин окислюється і витрачається на дихання рослин, а вивільнена енергія — розсіюється, то розрізняють також чисту первинну продукцію — залишок утвореної органічної речовини, який складає приріст рослинної біомаси в екосистемі. Відношення чистої продукції до валової називають коефіцієнтом ефективності фотосинтезу в екосистемі, і він залежить від типу рослинності.

Плавні (flood-lands, water-meadows) — заболочені або постійно чи тривалий час підтоплені ділянки річок біля гирла, вкриті важкопрохідними заростями вологолюбної рослинності, у складі якої переважають очерет та рогіз. Назву отримали від "плаву", що означає шар водних і болотних рослин з частково відмерлою біомасою, які напливають з берега на поверхню водойми при її заростанні. Під час сильного хвилювання або підвищення рівня води ці утворення можуть відриватися і плавати на поверхні акваторії. Плавні є тимчасовим перехідним ландшафтом, який утворився в результаті алювіальної (намивної) діяльності водотоків і водойм. За відсутності сторонніх втручань, плавні швидко розвиваються від розрідженої порості молодого очерету та супутніх видів, через кілька проміжних стадій, до дедалі більш суходольного біотопу. В процесі розвитку та старіння плавневих ділянок, у них накопичується великий шар неперегнилих рослинних решток, який поступово виходить з-під рівня води і відіграє роль ґрунту, на якому з'являються перші кущі та дерева.

Більша частина плавнів локалізована в заплавах та дельтах річок, але вони можуть виникати і на сильно зволжених понижених ділянках місцевості. В Україні найбільші площі плавнів розташовані в дельті Кілійського гирла Дунаю, гирлових областей Дніпра і Дністра.

Багато авторів застосовують термін "плавні" для позначення ділянок заболочених річкових заплав, пониззя лиманів, які висохли і на яких періодично накопичується вода атмосферного походження. Інші розуміють під плавнями ділянки гирлових областей річок, що відносяться до заплавно-дельтових ландшафтів і де відбуваються процеси взаємодії енергії і речовини водотоків і моря.

Окрім очерету, рогозу, осок, які переважають, у рослинному покриві плавнів росте багато рідкісних і зникаючих болотних видів, зокрема, занесених до Червоної книги України: водяний горіх плаваючий, сальвінія плаваюча, меч-трава болотна, марсилія чотирилиста, білоцвіт весняний, зозулинець болотний, пальчатокорінник травневий та ін.

Плавні відзначаються багатством тваринного світу, зокрема, вони є місцем перебування багатьох рідкісних видів водоплавних та навколководних птахів. Більшість плавневих територій віднесені до водно-болотних угідь, що мають міжнародне значення і охороняються Рамсарською конвенцією.

На плавнях сфокусувалися багато екологічних проблем, що виникли в зв'язку з зарегулюванням стоку річок, розширенням будівництва санаторних і оздоровчих комплексів, розвитком рекреації і туризму та, зокрема, необхідністю запобігання забрудненню Чорного і Азовського морів, відновлення рибних запасів тощо. Частина плавневих екосистем в даний час охороняється у складі об'єктів природно-заповідного фонду України [Афанасьєв, 1951; Дубина, Шеляг-Сосонко, 1989; Вікіпедія <http://uk.wikipedia.org>].

Популяція (population) — у цій публікації — група особин одного виду (наприклад, очерету південного), яка характеризується досить однорідними ознаками будови, життєдіяльності, єдиними територією та середовищем існування і між особинами якої можливе вільне

схрещування і розмноження. Прийнято вважати, що вид рослини чи тварини у природі існує саме у вигляді популяцій — більших або менших, однорідних, певним чином ізольованих одна від одної (або територіально, або інакше) груп особин. Завдяки відносній ізоляції, ймовірність вільного схрещування і розмноження всередині групи звичайно вища, ніж між групами. Не існує стандартної кількості особин, яку можна було би вважати популяцією, у кожному випадку, для кожного виду ця величина і її амплітуда індивідуальні, вважається, що популяція, чисельність якої менше 100 особин (пар), є вразливою, а якщо чисельність понад 500 — має добрі шанси на виживання.

Природні рослинні ресурси (natural plant resources) — об'єкти рослинного світу, що використовуються або можуть бути використані населенням, для потреб виробництва та інших потреб (Закон України "Про рослинний світ").

Природно-заповідний фонд (nature reserved fund) — природні комплекси та об'єкти суходолу і водного простору, які мають особливу природоохоронну, наукову, естетичну та іншу цінність, а тому виокремлені з метою збереження природного середовища, генофонду тваринного і рослинного світу, підтримання загального екологічного балансу та екологічної безпеки України. До природно-заповідного фонду відносять: 1) природні об'єкти — заповідники, біосферні заповідники, національні природні парки, заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища; 2) штучні об'єкти — ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва. Об'єкти природно-заповідного фонду можуть використовуватися тільки для природоохоронних, науково-дослідних, оздоровчих та освітньо-виховних цілей. Охорона об'єктів природно-заповідного фонду забезпечується встановленням заповідного режиму, організацією систематичних спостережень і досліджень, здійсненням державного і громадського контролю, встановленням підвищеної відповідальності тощо. Державне управління у сфері охорони природно-заповідного фонду здійснює Міністерство охорони навколишнього природного середовища України (Мінприроди) та його територіальні органи на місцях (зокрема, в частині контролю). Безпосереднє управління частиною об'єктів природно-заповідного фонду здійснюється спеціальними адміністраціями, до складу яких входять відповідні наукові підрозділи, служби охорони, господарського та іншого обслуговування (Закон України "Про природно-заповідний фонд").

Рамсарська конвенція (Ramsar Convention on Wetlands) — міжнародна Конвенція про водно-болотні угіддя, які мають міжнародне значення, в першу чергу, як середовища існування водоплавних птахів. Прийнята у лютому 1971 р. у м. Рамсар (Іран), згодом внесені виправлення у 1987 р. (Реджайна, Саскачеван, Канада). Конвенція — перша глобальна міжнародна угода, повністю присвячена одному типу екосистем та природних середовищ існування. Прикладами природних середовищ існування є: рівнинні листяні ліси, гірські хвойні ліси, степи, підземні печери, солонуваті озера, торфові болота, ріки тощо). Водно-болотні угіддя займають проміжне становище між суходільними і водними екосистемами. (Вікіпедія — <http://uk.wikipedia.org/>).

Середовища існування (habitats) — див. екотопи (ecotopes).

Угода про збереження афро-євразійських мігруючих водно-болотних птахів (Agreement on the Conservation of African-Eurasian Waterbirds, AEWA), 1995 — міжнародний правовий документ, розроблений і укладений в Гаазі (Нідерланди), 16 червня 1995 року, відповідно до положень Конвенції про збереження мігруючих видів диких тварин

(Бонської конвенції). АЕВА набула чинності 1 листопада 1999 року. У Додатку II до АЕВА наведений перелік з 235 видів диких птахів, які є предметом його регулювання. Додаток III містить План дій, який застосовується до популяції згаданих видів мігруючих водно-болотних птахів. Головне завдання АЕВА — втілення зкоординованих планів дій для підтримання сприятливого охоронного статусу мігруючих видів водоплавних птахів або для відновлення такого статусу.

В Україні започатковані польові проекти щодо визначення особливо цінних місць перебування мігруючих птахів, розроблено (в співпраці з товариствами охорони птахів та ВІ — Bird Life International — світовою неурядовою організацією орнітологів, за фінансової підтримки Нідерландів, 1995 — 2005 рр.) пропозиції щодо планів дій, орієнтованих на збереження популяцій ряду видів, та пропозиції щодо проекту національної концепції збереження мігруючих видів.

Фітогенне поле (phytogenic field) — зона впливу певної рослини в межах рослинного угруповання, яка визначає місцеву специфіку екологічних умов — сонячної радіації, надходження хімічних речовин, води тощо. Особливо сильне фітогенне поле формують види-едифікатори. Наприклад, на ділянці навколо дорослого дерева горіха, дуба чи ялини завжди формується невелике специфічне середовище, зі своїм мікрокліматом та складом живих організмів.

Червоний список видів МСОП (2006 IUCN Red List of Threatened Species, далі — Список) — Список видів Міжнародного Союзу охорони природи, що є найбільш повним Списком видів тварин та рослин, які мають охоронний статус у всьому світі. Список використовує набір критеріїв для оцінки ризику вимирання видів та підвидів в усіх регіонах світу. Компетентна наукова база Списку МСОП робить його найбільш авторитетним довідником щодо статусу біорізноманіття. Список видається Міжнародною спілкою охорони природи з 1963 року. Загальна мета Списку — привернути увагу громадськості та урядовців до термінового вирішення проблем охорони природи та вмотивувати світову спільноту щодо зменшення загроз, що призводять до вимирання видів. Використання Списку дозволяє привернути увагу до важливості біорізноманіття, визначити види, які найбільш потребують охорони, відобразити глобальний індекс зменшення біорізноманіття, встановити основу для моніторингу майбутнього статусу видів, надати інформацію про пріоритети збереження біорізноманіття на місцевому рівні, допомогти вирішенню питань на міжнародному та національному рівнях та забезпечувати даними міжнародні угоди (насамперед, такі, як Конвенція про біорізноманіття та Конвенція про міжнародну торгівлю видами флори та фауни, яким загрожує вимирання). Список містить 9 категорій видів: Зниклий (Extinct, EX), Зниклий у природі (Extinct in the Wild, EW), Знаходиться під критичною загрозою (Critically Endangered, CR), Знаходиться під загрозою (Endangered, EN), Вразливий (Vulnerable, VU), Близький до загрозливого стану (Near Threatened, NT), Знаходиться під невеликою загрозою (Least Concern, LC), Відомості недостатні (Data Deficient, DD), Недосліджений (Not Evaluated, NE). Класифікація категорій видів Вразливий, Знаходиться під загрозою та Знаходиться під критичною загрозою базується на біологічних факторах щодо ризику виключення та містить інформацію про коефіцієнт зменшення, розмір популяції, район географічного поширення та ступінь фрагментації популяції та поширення. Останнє оновлення Списку МСОП відбулося 2 травня 2006 року. З 40 177 видів, які оцінювались за допомогою критеріїв МСОП, 16 119 позначені як такі, яким загрожує зникнення. В Україні до різних категорій МСОП віднесено(за даними 2006 року): рослин — 15 видів;

безхребетних тварин — 30; риб — 71; амфібій — 20; рептилій — 8; птахів — 353 і ссавців — 85 видів.

Джерела

Афанасьєв Д.Я. Геоботанічний нарис Нижньодніпровських плавнів // Ботан. журн. АН УРСР. — 1951. — Т. 8, № 2.

Геоботанічне районування Української РСР / Відп. ред. А.І.Барбарич. — К.: Наукова думка, 1977. — 304 с.

Дубина Д.В., Шеляг-Сосонко Ю.Р. Плавни Причорномор'я. — К.: Наук. думка, 1989. — 272 с.

Екологічна Енциклопедія: у 3-х т. — К.: ТОВ "Центр екологічної освіти та інформації". — Т.1: А—Е. — 432 с.; — Т.2: Є—Н. — 416 с.

Закон України "Про рослинний світ" / Відомості Верховної Ради (ВВР). — 1999. — № 22-23. — С.198.

Закон України "Про природно-заповідний фонд України" (зміни) / Відомості Верховної Ради (ВВР). — 2000. — № 4. — С. 26.

Закон України "Про екологічну мережу України" / Відомості Верховної Ради (ВВР). — 2004. — №45. — С.502.

Мовчан Я.І. Екологічна мережа України. Обґрунтування її структури та необхідності створення. / Конвенція про біологічне різноманіття. Громадська обізнаність та участь. — К.: Стило, 1997. — С.98-110.

Червона книга України. Т.1. Тваринний світ. — К., 1994.

Червона книга України. Т.2. Рослинний світ. — К., 1996.

European Red list of Globally Threatened Animals and Plants / Economic commission for Europe. — Geneva and New York (UN), 1991. — 153 p.

www.unesco.org

www.coe.int

www.menr.gov.ua

www.rada.gov.ua

www.wikipedia.org

www.iucnredlist.org

Non-governmental organization "Sribna Chaika"

Non-governmental public organization "Sribna Chaika" is a voluntary unprofitable and non-commercial public union strategically aimed at realization of norms of legal protection of environmental and other joint public interests related to environmental protection and restoration.

The priorities of the Organization are to protect, improve and restore environment, focusing first of all in the region of Black and Azov Seas.

The main objectives are:

– to contribute to global, national, regional and local environmental projects and programmes aimed at conservation, improvement and restoration of environment of Black and Azov Seas;

– to increase environmental awareness and knowledge of public communities, to develop and realize educational ecological programmes;

– to popularize a role of international cooperation and international foundations in the field of solution of main global and regional environmental problems.

To gain the objectives the Organization initiates and provides educational, scientific, public and environmental projects that aimed at optimization of anthropogenic pressure upon marine and coastal environment, implementation of sustainable, environmentally friendly use of natural resources and education of a careful treatment of nature and understanding of a need to conserve all nature components.

Official address of the Organization:

NGO "Sribna Chaika" – громадська організація "Срібна Чайка"

пров. Поштовий, 15, кв.198

м. Вишневе 08133

Києво-Святошинський р-н

Київська обл.

Україна – Ukraine

oksasteppe@rambler.ru

Tel. 8-095-544-76-46

8-04498-6-07-26